

SALOMON WALVIS: AANSTICHTER VAN ZIJN EIGEN NOODLOT

**DE NASLEEP VAN EEN LIQUIDATIE OPNIEUW
BELICHT**

FRED CAMMAERT

MAASTRICHT 2022

INHOUDSOPGAVE

AANLEIDING	3
1. DE LIQUIDATIE VAN SALOMON WALVIS EN WAT ERAAN VOORAFGING	4
- ZATERDAG 15 JULI 1944	11
- DE GELDKWESTIE	14
2. HET ONDERZOEK	15
3. WAS SALOMON WALVIS EEN VERZETSMAN?	23
- ‘EEN GEWELDIGE VENT’	23
- DISTRIBUTIEKANTOREN EN HULP AAN ONDERDUIKERS	23
- PILOTENHULP	24
- VERZETSWERK IN OPDRACHT VAN DE COMMUNISTISCHE PARTIJ	25
- INFORMATIE OVER DE V-1	26
- NAWOORD: VERANTWOORDELIJKHEID - VERRAAD VERSUS ONSCHULD	27
4. DE NABESTAANDEN	29
- ENKELE KANTTEKENINGEN	29
5. SAMENVATTING EN CONCLUSIE	31
BIJLAGE: KANTTEKENINGEN BIJ ‘HET KAPITAAL VAN SAL WALVIS’	35
BRONNEN EN LITERATUUR	38
NOTEN	40

AANLEIDING

Begin maart 2018 ontvangt Jan Houwen, zoon van bakker Wiel Houwen uit Horst die in de bezettingsjaren een leidende functie bekleedde in de plaatselijke organisatie voor hulp aan onderduikers, een uitnodiging van het Comité 4 mei Horst om op 10 april aanwezig te zijn bij de rehabilitatie van Salomon Walvis. Zijn naam zal dan worden toegevoegd aan het oorlogsmonument waarop de namen staan van alle inwoners van Horst die tijdens de Tweede Wereldoorlog zijn omgekomen. Niet veel later komen er een struikelsteentje en straatnaam bij. In een toelichting schrijft het Comité dat men hiertoe heeft besloten naar aanleiding van het boek *Het kapitaal van Sal Walvis* van Gerrit van der Vorst. Daarin waagt de auteur zich aan de stelling dat de liquidatie van de Amsterdamse Jood Salomon Walvis op 15 juli 1944 door leden van de Raad van Verzet (RVV) op geen enkele verdedigbare grond heeft plaatsgevonden. (1) Moord dus.

De uitnodiging leidt tot gefronste wenkbrauwen bij de nabestaanden van Wiel Houwen. Uit wat zij uit de verhalen van hun vader weten, bestond er wel degelijk een reden om Walvis te liquideren. Gehoor geven aan de uitnodiging zou een impliciete erkenning inhouden van “geen enkele verdedigbare grond”, een bewering die op zijn minst om uitleg vraagt. Mede namens zijn familie laat Jan Houwen de voorzitter van het Horster 4 mei Comité, Hans Steenmetz, op 18 maart weten af te zien van deelname aan de bijeenkomst van 10 april. (2)

Twee weken later bereikt hem het antwoord van Steenmetz. Daarin gaat hij uitvoerig in op de verdwenen bezittingen die Walvis bij zich droeg toen hij werd doodgeschoten. Bezittingen die nooit werden vergoed, benadrukt Steenmetz. Aan het einde van zijn brief wijdt hij een paar woorden aan het motief voor de liquidatie: “Beweringen over dreigementen en verraad hebben, op grond van de thans ter beschikking staande documenten, het karakter van laster”. Hij vervolgt: “Ik permitteer me de gedachte dat de betrokken illegale werkers integere mannen waren, die anno 2018 een rehabilitatie ook op z’n plaats zouden achten”. (3)

Wat volgt, is een onverkwikkelijke discussie waarbij o.a. de regionale media betrokken raken en een hoofdrol is weggelegd voor auteur Gerrit van der Vorst. (4) Om een einde te maken aan de heersende onzekerheid en onduidelijkheid over de liquidatie en de achtergrond ervan, dringen de nazaten van Houwen in navolging van hun vader aan op een onafhankelijk onderzoek. (5) Dit is een verslag van de uitkomst ervan.

1. DE LIQUIDATIE VAN SALOMON WALVIS EN WAT ERAAN VOORAF GING

Niet één Jood kan zich gedurende de bezettingsjaren veilig wanen, ook niet als hij of zij (tijdelijk) is vrijgesteld van de Duitse maatregelen, onderduikt en/of over deugdelijke valse papieren beschikt. Ook de 27-jarige Joodse Amsterdammer Salomon Walvis ontkomt niet aan de Duitse vervolgingswoede. De vrijstelling die hij van de Joodse Raad heeft gekregen omdat hij als ‘verkoper voedselvoorziening’ onmisbaar zou zijn, wordt in het voorjaar van 1943 ingetrokken. Deportatie dreigt. Omdat hij over een kapitaal van enkele tienduizenden guldens beschikt –samengesteld uit spaargeld, opbrengst uit zwarthandel en in bewaring gegeven geld van gedeporteerde familieleden- kan hij tegen betaling van achtduizend gulden zijn beide kinderen van 1 en 6 zes jaar bij pleeggezinnen laten onderduiken. Ook slaagt hij erin om valse papieren voor zichzelf en zijn vrouw te bemachtigen. Voortaan gaat Walvis door het leven als inspecteur van de Nederlandse Arbeidsdienst, een organisatie belast met de tewerkstelling van jongemannen in tientallen kampen verspreid over het hele land. Zijn lange leren jas en leren laarzen maken het profiel van opzichter compleet en daarmee ook de dekmantel. Kort voor het afscheid van Amsterdam meldt zich de 21-jarige Jodin Rachel Santen bij het echtpaar Walvis. Salomon heeft haar uitgenodigd zich aan te sluiten bij een langdurige fietstocht die het drietal via Rotterdam naar Noord-Brabant brengt. Ze verblijven op tientallen adressen waar ze telkens aanzienlijke bedragen moeten neertellen voor kost, inwoning en distributiepapieren. Het kapitaal van Walvis begint te verdampen. Om lastige vragen van hun gastgevers te ontwijken, blijft het drietal nooit langer dan een paar dagen op hetzelfde adres. Als ze tot Lieshout zijn gevorderd, ontmoetten ze er het gezin van schoenmaker Roberscheuten waarmee ze het goed kunnen vinden. Voor Walvis staat al snel vast dat hij eindelijk het ideale adres voor zijn 6-jarige zoontje Jaap heeft gevonden want het kereltje heeft al verschillende nare onderduikervaringen achter de rug. Terwijl Jaap in zijn nieuwe pleeggezin wordt opgenomen, vervolgen Walvis, zijn vrouw Rientje en Rachel Santen hun fietstocht om eind februari 1944 neer te strijken in Horst. (6)

Tot haar ontzetting stelt Rientje Walvis-Winnik niet veel later vast dat haar man een relatie met Rachel Santen heeft aangeknoopt. Die wetenschap leidt tot aanzienlijke spanningen. Op 24 juni 1945 verklaart ze tegenover wachtmeester Jan Jongen uit Horst dat haar man in eerste instantie onderdak had gevonden bij de familie Haegens aan de Herstraat (omwille van de leesbaarheid zijn de verklaringen geparafraseerd, auteur):

“We leefden in Horst onder de naam Van Leeuwen. Mijn man noemde zich Kees van Leeuwen. (...) Omdat Rachel Santen met ons was meegegaan en we ons verschillende keren met een slaapgelegenheid moesten behelpen, ontstond er een verhouding tussen mijn man en haar. Dat leidde tot ruzie tussen Santen en mij, die ook bij Haegens thuis plaatsvond. Dit had tot gevolg dat we er niet langer mochten blijven. (...) Een zwager van Haegens (Joseph Meijers, auteur) woonde aan de overkant van de straat. Omdat het heel aardige mensen waren, kwamen we er regelmatig over de vloer. Nadat Haegens ons de deur had gewezen en we zo snel geen nieuw onderdak hadden, hebben wij Meijers gevraagd of we tijdelijk bij hem in huis konden komen. Hij ging akkoord. In juli 1944 ontstond er zo vaak ruzie tussen mij en Santen dat Meijers ons niet meer in huis wilde hebben. Door Meijers zijn toen stappen gezet om ons met hulp van de organisatie in Horst uit zijn huis te krijgen.”(7)

Desgevraagd verklaart Joseph Meijers tegenover wachtmeester Jongen:

“Omstreeks carnaval 1944 kwamen in de woning van mijn zwager Jacobus Haegens, die tegenover mij woont, drie personen, een man en twee vrouwen. Ze vroegen of ze er ongeveer veertien dagen konden blijven. Mijn zwager heeft ze opgenomen en ze zijn er ongeveer een maand geweest. Omdat de gedragingen van deze persoon verdacht op me overkwamen, heb ik contact met hem gezocht om van zijn werkzaamheden op de hoogte te blijven. Hij deed zich voor als inspecteur van de Arbeidsdienst. Al spoedig kreeg ik in de gaten dat het om drie Joden ging. Ook bemerkte ik dat hij met een van deze vrouwen gehuwd was en met de andere vrouw een verhouding had. Hierdoor ontstond er vaker twist. Ook mijn zwager raakte erbij betrokken. Hij wilde ze niet langer in huis hebben. Ze hebben mij toen gevraagd of ze niet bij mij in huis konden komen totdat ze een andere plaats hadden gevonden. Dit heb ik goedgevonden, temeer omdat ik van mening was dat deze persoon vanwege zijn vreemde gedrag onder toezicht moest worden gehouden, ook in verband met het illegaal werk hier ter plaatse. Omdat ik zelf geen illegaal werker was, heb ik mij in verbinding gesteld met de illegale werkers in Horst die ik goed kende en hen van een en ander op de hoogte gesteld. (...) De verhouding tussen deze drie personen was van dien aard dat er vaak twist ontstond die vaak uitliep op hels geschreeuw waar mijn burens niets van mochten meekrijgen en die ik daarom zo veel mogelijk suste. (...) Het was mij bekend dat hij (Walvis, auteur) goed op de hoogte was van het verzetswerk in Horst. De verhouding tussen Van Leeuwen en de beide vrouwen verslechterde dermate dat ik hen niet langer in mijn huis duldde. Tijdens een van de ruzies liep de vriendin van Van Leeuwen naar boven en sneed zich tot bloedens toe in haar polsen. Naar aanleiding hiervan heb ik overleg gepleegd met de illegale werkers Frans Smulders en Willem Houwen. Ik vroeg hen of het mogelijk was om deze mensen elders onder te brengen. (...) Hij (Walvis, auteur) had zich vaker uitgelaten in het bijzijn van mij en van voornoemde Houwen dat als de Duitsers hem grepen, hij de grootste nazihond zou worden die er ooit geweest was.” (8)

Ook Willem Houwen legt een verklaring af tegenover Jongen:

“Ik wist van Meijers dat hij in zijn woning drie Nederlanders van Joodse afkomst verborgen hield. Meijers is zich bij mij komen beklagen dat het gedrag van die mensen niet erg zedelijk was, dat er vaker twist tussen hen ontstond en dat hij ze niet langer in huis wilde hebben. Om moeilijkheden in het ondergrondse werk te voorkomen naar aanleiding van verschillende uitlatingen van deze Kees van Leeuwen, dat hij in geval van arrestatie door de Duitsers de grootste nazihond zou worden die er ooit was geweest, hebben wij van de ondergrondse in Horst contact gezocht met (...)” (9) Jo Sternfeld uit Roermond en Cees Paasen uit Heerlen (toevoeging van de auteur omdat Houwen slechts de schuilnamen van de twee kende).

Ten slotte verklaart het rayonhoofd van de onderduikorganisatie Frans Smulders:

“Een illegaal persoon uit Veghel (Smulders vergist zich: hij bedoelt Venray, auteur) heeft mij omstreeks juni 1944 inlichtingen gevraagd over een te Horst verblijvende persoon die zich Kees noemde (Salomon Walvis, auteur) (10) Ik wist dat deze Kees bij Meijers inwoonde. Ik heb toen een onderzoek ingesteld naar de politieke betrouwbaarheid van Kees. Hierdoor kreeg ik via Ria, een illegaal werkster uit Sevenum, contact met een verzetsman uit Heerlen. (Cees Paasen, auteur) Er werd mij verteld dat Felix (schuilnaam van Paasen, auteur) over goede verzetscontacten beschikte. Ik kende hem verder niet. Ik heb contact opgenomen met de illegale werkers in Venlo. Nadat ik zeer goede inlichtingen over Felix had gekregen, heb ik door de illegale werkster uit Sevenum die voor mij als tussenpersoon werkte, in Venlo laten vragen of het verantwoord was dat wanneer Paasen meende dat het nodig was dat er een

onbetrouwbaar persoon uit de weg geruimd moest worden, deze doodgeschoten zou worden. Hierop bracht de illegale werkster het antwoord: ja.” (11)

Een modelonderduiker kan Walvis niet genoemd worden. Hij bekostigt zijn verblijf en dat van zijn vrouw en vriendin zelf en doet geen beroep op ondersteuning door de organisatie voor hulp aan onderduikers. Dat neemt niet weg dat hij in die kring wel als onderduiker wordt beschouwd. Onafhankelijk en vertrouwend op zijn dekmantel veroorlooft Walvis zich ongebruikelijk veel bewegingsvrijheid. Voor een Jood levert dat een extra risico op. Volgens zijn gastheer Joseph Meijers

“ging hij bijna iedere dag de deur uit en liep hij alle dorpen in de omgeving af. (...) Uit nader onderzoek bleek dat Walvis zwarthandel bedreef en zich overal bij illegale werkers indrong”. (12)

Walvis' gedrag roept vraagtekens op en wekt argwaan. Omwille van de veiligheid van onderduikers en hun gastgevers heeft het illegale blad Het Parool al op 5 april 1943 “Tien geboden voor ondergedokenen” gepubliceerd waarbij er met nadruk op wordt gewezen dat de regels van buiten geleerd moeten worden en in de praktijk van alledag dienen te worden nageleefd. Daarbij gaat het om aanpassing aan de leefstijl van de gastgever, het betrachten van zelfdiscipline en het vermijden van overlast. De laatste twee geboden gaan over contact met de buitenwereld:

“Pleeft ten aanzien van op straat gaan, bezoek, correspondentie en dergelijke aangelegenheden te allen tijde overleg met uw gastheer en gastvrouw, zij hebben steeds het laatste woord in dezen!!”

“Ook al wordt ge niet bepaaldelijk gezocht (zijt ge bijvoorbeeld in verband met tewerkstelling in Duitsland ondergedoken), tracht ook dán te vermijden dat de burens uw aanwezigheid opmerken.” (13)

Voor Walvis lijken de meeste van deze voorschriften niet te gelden terwijl er op grond van ervaringen uit de actualiteit en het recente verleden voldoende aanleiding is om ze wel op te volgen, zeker in de ogen van het plaatselijk verzet. Een jaar eerder is de infiltrant Antonie Damen erin geslaagd het vertrouwen te winnen van een groep illegale werkers in Horst die onderduikers, studenten en gestrande geallieerde piloten onderbrengt in twee kampen in de Schadijkse bossen onder Horst-Meterik. De opgedane kennis geeft hij door aan de gevreesde agent van de Sicherheitspolizei (SiPo) in Maastricht, Richard Nitsch. Die weet dan al van andere informanten dat er iets gaande moet zijn in de Schadijkse bossen. Hij besluit om in te grijpen. Op 19 augustus 1943 zet de voltallige SiPo met hulp van de Grüne Polizei het uitgestrekte bosgebied af en kamt het hele terrein uit. Hoewel de twee kampen niet gevonden worden, vallen vijftien personen in Duitse handen. Na een zware gang langs gevangenen en kampen in Nederland, komen de meesten ten slotte in Duitse kampen terecht. Een van hen, de marechaussee Joseph Starren, bezwijkt kort voor de bevrijding in kamp Bergen-Belsen. Om het lokale verzet extra schrik aan te jagen en te demotiveren kiest Nitsch de Schadijkse bossen uit om de Maastrichtse helper van Joden, Derk van Assen, te vermoorden. Op 14 september 1943 rijdt hij in gezelschap van zijn chef Max Strobel en de Jodenjager Hans Conrad naar Horst om het vonnis te voltrekken. (14)

Niet alleen Antonie Damen sticht onheil. Hetzelfde doet een speciaal politiecommando dat enkele tientallen leden omvat en onder leiding staat van de beruchte Johan Berendsen. Sinds het voorjaar van 1944 oefenen hij en zijn manschappen een ware terreur uit in Venlo en wijde

omgeving waarbij ze het vooral gemunt hebben op onderduikers. Honderden vallen in hun handen. Omdat de bende plotseling ergens kan opduiken, is maximale waakzaamheid geboden. (15)

Het gevaar bevindt zich ook dicht bij huis. In de onmiddellijke nabijheid van de woning van Joseph Meijers ligt café Ritt, een verzamelpunt van lokale NSB'ers. (16)

Dat de verzetslieden uit Horst extra op hun hoede zijn, is begrijpelijk. De uitzonderlijke omstandigheden vereisen het. Toch neemt de plaatselijke onderduikorganisatie het onderzoek naar Walvis niet zelf ter hand. Dat wordt overgelaten aan Cees Paasen uit Heerlen. Rayonhoofd Frans Smulders heeft inlichtingen over hem ingewonnen en die zijn positief. Paasen is een handelsreiziger met veel bewegingsvrijheid en beschikt bovendien over een etagewoning in Amsterdam. Hij pendelt op en neer tussen Heerlen en de hoofdstad. Als de deportaties in de zomer van 1942 op gang komen, gaat hij met gelijkgestemden uit zijn twee woonplaatsen hulp verlenen. Hij haalt Joden op in Amsterdam of laat ze door koeriers naar Heerlen begeleiden. Gaandeweg bouwt Paasen in Limburg en ver daarbuiten een omvangrijk netwerk op, zowel in Joodse kring als in verzetskring. Zo komt hij in aanraking met een hulpgroep rond Joop Westerweel die op zijn beurt intensieve contacten onderhoudt met Sevenum waar talrijke Joden door zijn tussenkomst onderdak hebben gevonden. Al met al redt Paasen honderden Joodse levens en geldt zijn hulporganisatie als een van de grootste in Limburg. Het is levensgevaarlijk werk. Door de veelheid aan contacten ligt verraad altijd op de loer. Paasen heeft er in begin 1944 nog mee te maken gehad. Leden van de Sicherheitspolizei zijn op 9 februari zijn woning in Heerlen binnengevallen en hebben er een Jodin opgepakt. Paasen is maar net aan arrestatie ontsnapt, maar hij is alerter dan ooit. (17) Dat de Sevenumse koerierster van rayonhoofd Frans Smulders aan de ervaren en goed ingevoerde hulpverlener uit Heerlen/Amsterdam denkt met het oog op een onderzoek naar Walvis, hoeft geen verbazing te wekken. Smulders vraagt Paasen naar verzetsman Piet Schoester in Venray te gaan, die om inlichtingen over Walvis heeft gevraagd.

Op 20 januari 1947 verklaart Paasen tegenover het waarnemend hoofd van de politieke recherche Roermond, Gerard Verlinden:

“Tijdens een bezoek aan Pietje Schoester, employé van de Stroom Verkoop Maatschappij te Venray, op 9 juni 1944 werd mij door genoemde Schoester verteld dat de omgeving van Horst onveilig werd gemaakt door een persoon die er als onderduiker was ondergebracht bij zijn collega Meijers van de Stroom Verkoop Maatschappij. Deze persoon was bekend onder de naam Van Leeuwen. (...) Schoester vroeg mij wat hiertegen te doen was. Ik heb hem gevraagd om me in contact te brengen met Van Leeuwen, waarna Van Leeuwen diezelfde dag telefonisch verzocht werd om naar de woning van Schoester te komen. Ik heb toen in tegenwoordigheid van Schoester gesproken met Van Leeuwen. Tijdens dit uitvoerige onderhoud, dat met name over zijn illegale werkzaamheden ging, bleek mij dat Van Leeuwen, omdat hij naar eigen zeggen niet beschikte over behoorlijke identificatiepapieren, nogal fantaseerde over zijn illegaal werk. Toen de heer Schoester zich even later verwijderde, gaf Van Leeuwen desgevraagd toe dat hij een Jood was en Walvis heette. Zijn illegaal werk zou uitsluitend bestaan uit het verzorgen van vele onderduikers door middel van bonkaarten. Verder gaf hij toe lid te zijn van de Communistische Partij Nederland en dat hij voor deze organisatie als leider en promotor was ingezet was voor verzetsacties en dergelijke in Noord-Limburg. Hij verklaarde ook dat hij hierover niet met Schoester en Meijers kon spreken omdat hij dan in botsing zou komen met hun katholieke omgeving en beginselen. Ik heb Walvis gezegd dat ik hem aan deugdelijke papieren zou helpen.

Nadat Walvis vertrokken was, heb ik de inhoud van mijn gesprek aan Schoester verteld. Naar aanleiding van de door Walvis verstrekte gegevens ging ik op onderzoek uit in Amsterdam. Daar bleek dat Walvis over geen enkel contact beschikte met de Communistische Partij Nederland, noch met enige andere illegale organisatie. Op 14 juni was ik wederom bij Schoester in Venray en waarschuwde ik hem om de uiterste voorzichtigheid in acht te nemen ten aanzien van Walvis. Ik heb Schoester het resultaat van mijn onderzoek meegedeeld. Deze verzocht mij toen om namens de organisatie voor onderduikers in Horst een gefundeerd onderzoek te willen doen instellen. Dit onderzoek heb ik toen overgedragen aan de heer Jo Sternfeld.” (18)

De dan 28-jarige Sternfeld is een van de drie zonen van het Joods echtpaar Alex Sternfeld en Rosalie Sternfeld-Egger. Zij hebben een confectiebedrijfje en een textielwinkel aan de Markt in Roermond. In 1943 gaat vrijwel de hele familie op transport (om door de nazi's te worden uitgeroeid), maar Jo Sternfeld, die sinds zijn huwelijk in Amsterdam woont, duikt onder. Door tussenkomst van een gezamenlijke verzetsrelatie in Roermond komt hij begin 1943 in aanraking met Cees Paasen. Sternfeld en zijn echtgenote besluiten uit Amsterdam te vertrekken en met hulp van Paasen onder te duiken in het relatief veilige Heerlen. Hij werkt dan al voor de Raad van Verzet (RVV), een van de weinige verzetsorganisaties in Nederland met een bonafide radioverbinding met Engeland. In opdracht van de RVV onderhoudt hij contact met het Ministerie van Oorlog in Londen. Sternfeld vertelt Paasen van zijn verzetswerk voor de RVV, die ook in Zuid-Limburg over een actieve kern beschikt. Paasen voorziet Sternfeld op zijn beurt van deugdelijke valse identiteitspapieren zodat hij zich vrij kan bewegen omdat hij gaat deelnemen aan diens verzetsactiviteiten. Hoewel ze het van elkaar weten, doen de twee Limburgse Amsterdammers of Amsterdamse Limburgers los van elkaar onderzoek naar Salomon Walvis in de hoofdstad. (19)

Over zijn bevindingen zegt en schrijft Sternfeld (20) kort na de oorlog:

“Paasen droeg mij dit onderzoek op met het verzoek dit zo nauwkeurig mogelijk te doen. (...) De contacten van Walvis en de Communistische Partij Nederland is niet door mij onderzocht omdat ik met deze organisatie geen contacten had. (...) Bij informatie op de Joodse Raad te Amsterdam ontmoette ik de heer Meyer de Vries, administrateur aan het departement van Sociale Zaken (en algemeen adviseur van de Joodse Raad, auteur). Hij heeft voor mij een onderzoek laten instellen naar Walvis dat luidde: ‘in hoge mate onbetrouwbaar en wordt voor de illegale beweging een groot gevaar geacht’. En zijn woorden ‘ontdoet u van deze man’ waren voor mij eerder een bevel dan een advies. Bovendien bleek zijn onbetrouwbaarheid nog meer daar hij de levensverzekeringsmaatschappij Aurora voor grote bedragen heeft opgelicht.” (21)

Terug in Limburg bespreekt Sternfeld het resultaat van het onderzoek allereerst met Paasen. Laatstgenoemde verklaart op 20 januari 1947:

“Op zondag 25 juni 1944 was ik in Horst ten huize van de LO-leider (Landelijke Organisatie voor hulp aan onderduikers, auteur) Wiel Houwen in gezelschap van de heren Houwen, Smulders en Sternfeld. Ik meen dat er nog iemand uit Horst bij was, doch wie dat was herinner ik mij niet. Hier werd het door Sternfeld ingestelde onderzoek grondig besproken. De eenparige conclusie luidde dat zo spoedig mogelijk maatregelen moesten worden getroffen om Walvis onschadelijk te maken door hem bijvoorbeeld op te sluiten in een krankzinnigengesticht. Mocht deze weg niet open staan, dan moest tot het voltrekken van het doodvonnis worden overgegaan.

Die middag omstreeks 14:30 uur werden Sternfeld en ik door Wiel Houwen dringend verzocht naar de woning van Meijers te gaan. De reden hiervoor was een vechtpartij tussen de huisgenoten van Meijers, die ontstaan was door voor ons onbekende oorzaak. Meijers verklaarde toen tegen Sternfeld, Houwen en mij dat ten koste van alles de onderduikers uit zijn woning moesten, dit hoofdzakelijk uit veiligheidsoverwegingen. Sternfeld en ik hebben naar aanleiding van de mededeling van Meijers een onderzoek ingesteld naar de reden hiervan. Hieruit kwam naar voren dat de voortdurende animositeit tussen de vrouw van Walvis en het hem begeleidend Joodse meisje, Rachel Santen, de oorzaak was van de ontelbare ruzies, waarbij de beide dames om beurten door Walvis zwaar mishandeld werden. In het bijzijn van Walvis en Rachel Santen, Meijers, Houwen en Sternfeld werd afgesproken dat Rachel Santen door mij zou worden overgenomen. In een onderhoud buiten tegenwoordigheid van Walvis en Rachel Santen werd Meijers op de hoogte gebracht van het eindresultaat van de bespreking des morgens. Van toen af wist Meijers dus wat er ging gebeuren. Daarna zijn wij vertrokken. Op donderdag 29 juni is Rachel Santen door Sternfeld gelegaliseerd en als koerierster ingezet voor de illegaliteit.” (22)

De passage in het rapport van Sternfeld over de affaire Walvis bevestigt de verklaring van Paasen over de gebeurtenissen van 25 juni. (23)

Zo'n tachtig jaar later lijken de afzonderlijke elementen uit de onderzoeken van Paasen en Sternfeld op de keper beschouwd onvoldoende reden om tot liquidatie over te gaan. Hetzelfde geldt voor het gedrag van Walvis, de overlast die hij (mede) veroorzaakt en wellicht zelfs zijn dreigement in bijzijn van Houwen en Meijers. Het is de som der delen die de betrokken verzetslieden in de zomer van 1944 tot de conclusie 'voltrekken van het doodvonnis' brengt. Ze beschouwen het als noodzakelijk en gerechtvaardigd. Niettemin zijn er serieuze bedenkingen. Iemand van het leven beroven, betekent zondigen tegen een belangrijke geloofsregel. Sterker nog, het is een doodzonde. Daar komt bij dat zo'n daad voor een diepgelovige katholiek gemakkelijk tot een gewetensconflict kan leiden en de ontwikkeling van een levenslang trauma kan veroorzaken. Al zijn de heersende omstandigheden uitzonderlijk en ongekend en functioneert het normale rechtssysteem al jaren niet meer; voor velen, ook niet-gelovigen, is zo'n maatregel, hoe noodzakelijk die ook mag lijken, een brug te ver. De essentie van het verzetswerk in Limburg -en dat geldt zeker voor de bij de beslissing betrokkenen- is hulpverlening en het redden van mensenlevens, niet de beëindiging ervan. Anderzijds is inmiddels bekend dat na consultatie van de nauw bij het verzet betrokken secretaris van bisschop Lemmens, Leo Moonen, bij hoge uitzondering (mondelijke) toestemming wordt gegeven voor een terechtstelling. Criteria waaraan voldaan moet worden om tot liquidatie over te gaan, zijn er niet. Afgezien van de drie noordelijke provincies waar een veemgericht van leden van de rechterlijke macht op grond van rapporten van het verzet oordeelt over een voorgenomen liquidatie, ontbreekt doorgaans elke vorm van juridische bijstand. Bij een oordeelsvorming moet men vertrouwen op een inschatting van het gevaar in combinatie met gevoelsmatige normen en maatstaven. Elk geval staat op zichzelf en wordt afzonderlijk bekeken en gewogen. Twee voorwaarden om tot liquidatie over te gaan, staan echter vast: andere mogelijkheden om een gevaar te neutraliseren moeten uitgeput zijn en bij niet ingrijpen is de kans op (dodelijke) slachtoffers reëel (recht op zelfverdediging en noodweer). (24) (toevoeging auteur: deze voetnoot bevat aanvullende informatie over beide rechtsbegrippen)

In een laatste poging om aan het dilemma te ontsnappen, heeft Wiel Houwen tijdens het overleg van 25 juni voorgesteld om Walvis op te sluiten in de psychiatrische instelling voor

mannen, Sint Servatius, in Venray. Het is een eerder met succes beproefde methode om van gevaarlijk geachte onderduikers af te komen. Afsproken wordt dat Houwen het probeert.

De zoon van Wiel Houwen, Jan, verklaart op 22 juli 2022 over de poging van zijn vader:

“Onderdeel van het verhaal van mijn vader was zijn poging om Salomon Walvis gedwongen te laten opnemen in het instituut St. Servatius te Venray. Daarvoor was hij naar de huisarts Van de Meerendonk gegaan om een passende verwijzing van hem te krijgen om Salomon Walvis gedwongen te laten opnemen in St. Servatius. Bij Van de Meerendonk gaat het om de vader van onze latere huisarts Jan van de Meerendonk. De ‘oude’ Van de Meerendonk wilde om hem moverende redenen niet meewerken aan het verstrekken van een verwijzing tot gedwongen opname van Salomon Walvis als patiënt in St. Servatius.” (25)

Met de weigering blokkeert dokter L.G.J.A. van de Meerendonk een gedwongen opname van Walvis in de psychiatrische instelling.

Voor zover de kort na de oorlog afgelegde verklaringen met elkaar overeenstemmen en elkaar aanvullen, kan de volgende reconstructie worden gemaakt van de aanloop naar de liquidatie. Daarbij moet worden aangetekend dat geen gebruik is gemaakt van de mondelinge en schriftelijke verklaringen van Jo Sternfeld (zie noot 20) voor zover die aantoonbare onjuiste en misleidende informatie bevatten. De oorzaak van dit soort ‘ruis’ kan vermoedelijk worden toegeschreven aan:

1. zijn poging om de verdenking jegens Walvis aan te dikken teneinde de beoogde uitvoerders van de noodzaak te overtuigen en de liquidatie (achteraf) maximaal te rechtvaardigen
2. onwil om de verantwoordelijkheid voor het doodvonnis uitsluitend met Paasen te moeten dragen
3. gewetensnood waarbij de wetenschap dat uitgerekend een Jood (mede)verantwoordelijk was voor de dood van een andere Jood mogelijk een rol heeft gespeeld

Ook sommige passages in de verklaring van Paasen gaan mank hieraan, maar niet in dezelfde mate. Waar dat toch het geval is, zijn ook die passages weggelaten.

Cees Paasen:

“Op donderdag 29 juni 1944 heeft Sternfeld van mij opdracht gekregen om zich in verbinding te stellen met de Raad van Verzet teneinde de zaak Walvis in het reine te brengen. Ik weet niet met wie Sternfeld in contact is getreden, doch ik vermoed dat dit via wachtmeester Queis uit Schinnen is geschied.”

Karel Joseph Marie Queis:

“Op zekere dag, wanneer precies weet ik niet, kwam Sternfeld andermaal bij mij met een verhaal over een Jood die gevaarlijk voor zijn omgeving was en opgeruimd moest worden. Hij zei, naar ik meen, dat die Jood Walvis heette. Deze Jood zou met bezwarende papieren in zijn zak lopen en werd als provocateur beschouwd. Sternfeld heeft mij toen gevraagd of ik hem niet in contact kon brengen met iemand van de KP (Knokploeg, auteur) of van de RVV. Ik heb me naar aanleiding van zijn verzoek gewend tot Theo van Laar in Hoensbroek. Hij vond het goed dat ik hem met Sternfeld in contact bracht.”

Theodorus Hendrikus van Laar:

“Ik was tijdens de Duitse bezetting onder meer aangesloten bij de RVV in Treebeek die onder leiding stond van Joseph Ebben. Op maandag 10 juli 1944 heb ik wachtmeester Queis

ontmoet die mij vroeg of ik bezwaar had tegen een ontmoeting met Sternfeld. Laatstgenoemde had een zaakje op te knappen waar hij hulp bij nodig had. Ik had geen bezwaar tegen de voorgestelde ontmoeting. Ten huize van Queis deelde Sternfeld mij mee dat in Horst en omgeving een Jood opereerde die gevaarlijk werd voor zijn omgeving. Voor hem stond vast dat deze Jood een provocateur zou zijn. Ik heb Sternfeld gezegd dat ik de zaak ter kennis zou brengen van mijn superieuren in de illegaliteit. Ik heb zijn relaas toen doorgegeven aan Joseph Ebben. Door Ebben is vervolgens een bijeenkomst belegd in de woning van Jan van der Loo in Hoensbroek. Daarbij waren behalve ikzelf en Joseph Ebben aanwezig Johan Frederik Christoffel de Witt Puyt en Johannes Hubertus van der Loo. De zaak Walvis is daar besproken waarbij we het besluit om hem te liquideren baseerden op de verklaringen van Sternfeld. De Witt Puyt en Van der Loo werden aangewezen om het vonnis te voltrekken.”

Johan Frederik Christoffel de Witt Puyt:

“Kort voor 15 juli 1944 kreeg ik als hoofd van de RVV in Zuid-Limburg een verzoek tot een bespreking over het uit de weg ruimen van een gevaarlijk persoon. Deze bespreking ging uit van Sternfeld en Paasen. Bij deze bespreking is onzerzijds uitdrukkelijk bedongen dat wij geen enkele verantwoording voor dit uit de weg ruimen op ons zouden nemen. Sternfeld en Paasen verklaarden dat zij deze verantwoording op zich namen omdat zij instonden voor het gevaar dat de bewuste persoon, die Walvis heette, voor zijn omgeving opleverde.”

Johannes Hubertus van der Loo:

“Ik was destijds lid van de RVV in Zuid-Limburg en bekleedde de functie van groepsleider. Theo van Laar kwam bij mij in verband met een door twee, mij onbekende illegale werkers, aan hem gedaan verzoek om voor hen iemand uit de weg te ruimen die gevaar opleverde voor zijn omgeving. Daarop heeft in mijn woning een bespreking plaatsgevonden. Op hun verzoek en hun verantwoording zouden wij als leden van de RVV de liquidatie uitvoeren van een gevaarlijke Joodse onderduiker die zich had ingedrongen in de illegaliteit.”(26)

ZATERDAG 15 JULI 1944

Volgens afspraak ontmoeten Sternfeld, Van Laar, Van der Loo en De Witt Puyt elkaar die ochtend op het station van Sittard.

Johannes Hubertus van der Loo:

“Ik ben in gezelschap van De Witt Puyt en Van Laar per tram van Hoensbroek naar Sittard gereisd, waar we kennis maakten met Sternfeld. Van Laar stelde ons aan hem voor. Vervolgens zijn wij, te weten De Witt Puyt, Sternfeld en ik per trein naar Venlo gereisd en is Van Laar in Sittard achtergebleven.”

Cornelis Paasen:

“Komend vanuit Tegelen ben ik in Venlo samengekomen met Sternfeld, Van der Loo en Van Laar.”

Johannes Hubertus van der Loo:

“In een café in Venlo hebben wij rijwielen geleend en zijn vervolgens in de richting van Grubbenvorst gefietst.”

Joseph Sternfeld:

“Halverwege de weg onder Grubbenvorst ontdekten we bosjes die ons geschikt leken om ons plan te voltrekken. We zijn er ter oriëntering naar toe gereden. De bosjes lagen op een afstand van ongeveer twee kilometer van de grote weg. Van hieruit zijn Paasen en ik naar Horst gereden terwijl de andere twee bleven wachten in de bosjes. We zijn eerst naar Wiel Houwen gegaan om hem in te lichten over wat er te gebeuren stond. (...) Vervolgens is Paasen naar de woning van Bovens aan de Venrayseweg gefietst, waar mijn vrouw toen ondergedoken was. Zelf ben ik naar de woning van Meijers gereden om Walvis op te halen onder het voorwendsel dat ik een nieuwe duikplaats voor hem had. (...) Walvis heeft zich toen omgekleed in het volgende tenue: leren rijbroek, lange leren laarzen en een lange leren jas naar ik meen. (...) Daarna zijn wij vertrokken naar het bosje onder Grubbenvorst.”

Joseph Servaas Meijers:

“Sternfeld kwam die zaterdagmorgen bij mij aan huis met de boodschap dat hij voor Van Leeuwen en zijn vrouw een adres had in Grubbenvorst want zij hadden te kennen gegeven dat zij liever bij elkaar wilden blijven. Sternfeld heeft Van Leeuwen toen meegenomen om te gaan kijken naar het nieuwe adres of het hem daar beviel. Zijn vrouw is bij mij gebleven en zou op de terugkeer van haar man wachten.”

Cornelis Paasen:

“Terwijl Van der Loo en De Witt Puyt in het bosje achterbleven, fietsten Sternfeld en ik naar Wiel Houwen. We hebben hem verteld wat we kwamen doen. (...) Daarna ben ik naar de woning van Bovens gereden waar de echtgenote van Sternfeld was ondergedoken. Ik arriveerde er omstreeks 11:30 uur en vertrok omstreeks 16:30 uur.”

Johannes Hubertus van der Loo:

“Na ongeveer een uur verscheen Sternfeld in gezelschap van een mij onbekend persoon. Beiden kwamen op de fiets. De onbekende was, voor zover ik me herinner, gekleed in een leren rijbroek en ik meen ook dat hij een leren jas droeg. De afspraak was dat De Witt Puyt hem met een ploertendoder zou neerslaan waarna we hem met een ‘afgedekt’ schot zouden neerschieten. Doordat De Witt Puyt wat onvoorzichtig was en bij het uit elkaar trekken van de ploertendoder lawaai maakte, werd de argwaan van de man gewekt en keek hij om. Hij was over zijn zenuwen heen en ik trok mijn pistool en heb hem door het hoofd geschoten. Hij was op slag dood. (...) We hebben hem daarna met ons drieën een dertigtal meters het bos in gedragen en daar is hij gefouilleerd door De Witt Puyt. De papieren en de portefeuille, benevens het geld dat op Walvis werd gevonden, is door De Witt Puyt in zijn zakken gestopt. Vervolgens hebben wij de aktetas van Walvis genomen en is hij onder wat dorre takken gestopt. We hebben hem niet begraven en we hebben hem geen kledingstukken uitgetrokken. Sternfeld heeft het rijwiel van Walvis meegenomen toen hij alleen terugreed naar Grubbenvorst (Van der Loo bedoelt Horst, auteur). (...) De Witt Puyt en ik zijn teruggereden naar Venlo waar we de geleende fietsen terugbrachten. Vervolgens gingen we naar het station. In een hoek op het perron hebben we het geld en de papieren nagekeken. Hoeveel geld dit precies was, weet ik niet meer. Vervolgens zijn we naar Treebeek gereisd, van waaruit De Witt Puyt naar zijn woning in Hoensbroek is vertrokken met alle goederen van Walvis.”

Joseph Sternfeld:

“Ik ging na het doodschieten van Walvis terug naar Horst en ben naar mijn vrouw gegaan. Van het voorgevallene heb ik haar niets verteld.”

Willem Jan Houwen:

“In de namiddag van 15 juli kwam ik Sternfeld tegen op de Venrayseweg. Ik vroeg hem hoe ’t was. Hij vertelde dat Walvis was doodgeschoten en in de bossen onder Grubbenvorst onder een paar dennentakken verborgen lag. Ik vond dit niet verantwoord en ben met Sternfeld en een ondergrondse werker uit Horst (Frans Cuppen, auteur) naar die plaats gegaan. We hebben het lijk op dezelfde plaats begraven, ongeveer een meter onder de grond. (...) Toen ik met Frans Cuppen bij het lijk kwam, hebben wij dit gefouilleerd maar niets gevonden behalve een briefje dat toen door Sternfeld is verscheurd. Laatstgenoemde heeft mij toen ook verklaard dat er een document op Walvis was aangetroffen met gegevens over de V-1.” (De V1 was een ultramodern onbemand straalvliegtuig met een krachtige explosieve lading waarmee de Duitsers vanaf juni 1944 talrijke slachtoffers maakten en grote schade aanrichtten in steden als Londen en Antwerpen, auteur)

Joseph Sternfeld:

“Mij is gezegd dat Walvis niet onder wat takken kon blijven liggen. (...) ’s Avonds omstreeks 19:30 uur zijn Houwen en ik in gezelschap van een derde persoon, Frans genaamd, naar de plaats waar Walvis lag gegaan en hebben we hem daar begraven na hem nogmaals grondig gefouilleerd te hebben. Er werd toen nog een briefje gevonden (...) dat ik heb verscheurd omdat het waardeloos was. (...) Het rijwiel is door mij op last van Cees Paasen naar Amsterdam overgebracht in een rijwielstalling aan het Stationsplein.”

Johannes Hubertus van der Loo:

“Ongeveer een uur na onze thuiskomst, het was zeker wel 18:00 uur, hebben wij een samenkomst gehad in mijn woning. Daarbij waren aanwezig De Witt Puyt, Ebben, Van Laar en ik benevens enige andere leden van de RVV. Alles wat van Walvis afkomstig was, is toen ter tafel gekomen. Ik herinner mij dat het geldbedrag precies hetzelfde was als in Venlo op het perron. Het is mogelijk dat dit bedrag ongeveer 4.000 gulden was, doch precies weet ik dit niet meer. Ik heb geen sieraden of anderszins gezien. Een trouwring was er, voor zover ik weet, niet bij. De aktetas van Walvis is door Ebben meegenomen, evenals de papieren die hij in de aktetas bewaarde. Daaronder bevond zich een schetstekening met kampen en plaatsnamen (kampen van de Nederlandse Arbeidsdienst en de locatie ervan, auteur), doch wat het precies voorstelde kan ik mij niet herinneren. Ik meen dat er ook nog een Ausweis bij was, op naam van Van Leeuwen benevens een Persoonsbewijs op diezelfde naam. Verder herinner ik mij niet meer welke papieren hierbij waren. Deze papieren zijn naderhand terechtgekomen op de boerderij van J. Mertens in Bingelrade waar een geheime verzamelplaats was van de RVV. Twee weken na de liquidatie zijn Sternfeld en Paasen nog bij mij geweest en hebben ze me getypte rapporten gegeven over de persoon Walvis. Deze rapporten heeft Joseph Ebben eveneens meegenomen.”

Theodorus Hendrikus van Laar:

“Ik was in de woning van Van der Loo toen De Witt Puyt en hij terugkeerden. Ze hadden een grote aktetas bij zich waarin alle bescheiden van Walvis zaten. Die heb ik gezien. Onder meer een zelfgemaakte landkaart waarop verschillende arbeidskampen stonden met naam en ligging. Daarnaast documenten die betrekking hadden op zijn functie van inspecteur. Tevens bevatte de aktetas een bedrag van ongeveer 4.000 gulden. Dat weet ik pertinent zeker. Het geld bestond uit bankbiljetten. Verder bevatte de tas de trouwring van Walvis en correspondentie waaruit bleek dat hij een of meer verhoudingen had met andere vrouwen. Tevens was hierbij een boekje dat een verhandeling over het nationaalsocialisme bevatte, een boekje met de adressen en telefoonnummers van alle arbeidskampen in Nederland en getypte en gestencilde velletjes papier. Ten slotte bevond zich een verfromfaaide bruinleren portefeuille in de aktetas waar geld en enkele andere bescheiden in zaten benevens het

Persoonsbewijs van zijn vrouw. Van juwelen of sieraden heb ik behalve de trouwring niets gezien. Er is toen besloten de bescheiden op te bergen om ze te zijner tijd zo nodig als bewijsstukken te gebruiken. Het geld zou ten dienste worden gesteld van de illegaliteit en wel ter beschikking van personen die in de illegaliteit werkzaam waren en zonder inkomsten zaten. Hoe dit geld verdeeld is, weet ik echter niet. Vervolgens zijn wij vertrokken bij Jan der Loo.” (27)

DE GELDKWESTIE

Hoeveel geld er precies op het stoffelijk overschot van Walvis is aangetroffen en waar dat uiteindelijk terechtgekomen is resp. waaraan het is uitgegeven, is nooit opgehelderd. Rientje Walvis spreekt in haar verklaring tegenover wachtmeester Jongen in juni 1945 over een bedrag van 7.000 gulden. In een brief van haar advocaat, mr. Jan de Pont, is daarentegen sprake van 4.000 gulden. Joseph Meijers heeft het op zijn beurt over 8.000 gulden. Het bedrag dat de direct bij de liquidatie betrokkenen noemen, ligt niet alleen lager, ook verschillen de getallen van elkaar. Het waarnemend hoofd van de Politieke Recherche in Roermond, Gerard Verlinden, ondervraagt Paasen, Sternfeld, De Witt Puyt, Van der Loo en Van Laar er anderhalf jaar na Jongen over. Paasen noemt een bedrag van ongeveer 1.300 gulden; Sternfeld zegt 't niet te weten; De Witt Puyt verklaart dat hij het bedrag van 2.300 gulden in de kas van de RVV heeft gestort en Van der Loo en Van Laar houden het beide –net als mr. De Pont- op een bedrag van ongeveer 4.000 gulden. (28) Op Verlinden komt het allemaal nogal vreemd over getuige zijn persoonlijke noot bij het verhoor van De Witt Puyt naar aanleiding van diens minimale informatie:

“Ik, verbalisant voeg hieraan toe dat het mij merkwaardig voorkomt dat getuige De Witt Puyt zich zo weinig meer van de finesses dezer zaak herinnert. Omdat Jan van der Loo uit Treebeek, door mij op 1 februari 1947 gehoord, verklaarde geen verklaring in deze zaak te mogen afleggen op last van getuige De Witt Puyt, zal getracht worden hem thans nogmaals bij afzonderlijk proces verbaal te horen”(29)

Het tweede verhoor van Van der Loo vindt op 28 februari 1947 plaats, elf dagen na dat van De Witt Puyt. (zie hierboven). De opstelling en vaagheid van laatstgenoemde over de geldkwestie is niet nieuw. Nog voor de bevrijding wordt hij er zelfs in eigen kring van verdacht geld van Walvis te hebben verduisterd. Bewijs hiervoor is echter nooit geleverd. Evenmin is er onderzoek naar gedaan. Naar eigen zeggen zou hij 2.300 gulden in kas van RVV hebben gestort. Onlogisch is dat niet. De organisatie kampte met een chronisch gebrek aan geld. Van Laar heeft eerder al verklaard dat het geld ten goede is gekomen aan illegalen die door hun verzetswerk zonder inkomsten zaten. Volgens Sternfeld heeft districtsc commandant Joseph Ebben hem naderhand bevestigd dat hij het geld ontvangen en verdeeld heeft. (30) En dan was er de lange leren jas die Walvis droeg. Ook die werd door de RVV'ers meegenomen en kwam nooit meer boven water.

Afsluitend moet worden opgemerkt dat Sternfeld noch de twee RVV leden vooraf wisten dat Walvis zo veel geld bij zich had. Ze ontdekten het toen ze zijn stoffelijk overschot fouilleerden. Sternfeld zegt hierover:

“Voordat Walvis met me meeding, heeft hij in mijn bijzijn op fluistertoon een gesprek over financiën gevoerd met zijn vrouw. Ik heb echter niet kunnen ontdekken of hij geld heeft meegenomen of dit aan zijn vrouw heeft overgedragen.” (31)

2. HET ONDERZOEK

Hoewel ze daar alle redenen toe heeft, doet Hendrina Walvis-Winnik na de bevrijding geen beroep op de politie om opheldering te krijgen over de raadselachtige verdwijning en het lot van haar echtgenoot. Zij richt zich tot haar advocaat in Amsterdam, mr. Jan de Pont. Kort daarvoor, op 25 juni 1945, heeft ze wachtmeester Jan Jongen verteld dat:

“mijn man met Theo (ze kent Sternfeld slechts onder zijn schuilnaam, auteur) is meegegaan. Van deze reis is hij nooit teruggekeerd. Ik maakte mij erg bezorgd en zei tegen Meijers dat ze hem opgepikt moesten hebben. In het begin wilde Meijers daar niets van weten, maar later gaf hij dat toch toe en liet dit zo doorschemeren. Ik voelde mij niet meer op mijn gemak en ben toen door de heer en mevrouw Meijers naar Frans Smulders in Horst-America gebracht. Vandaar ben ik naar Eindhoven getransporteerd, naar de zus van Smulders. Kort daarna is Frans Smulders aangeschoten (op 2 augustus 1944 door een lid van het politiecommando van Johan Berendsen, auteur) en werd zijn zus in Eindhoven bang. Ik ben toen naar Heerlen gegaan.”

Joseph Meijers heeft iets eerder tegenover Jongen verklaard:

“Tijdens haar verblijf in mijn woning is haar niets verteld over de liquidatie. Theo (Sternfeld, auteur) is nadien nooit meer bij mij in huis geweest. De echtgenote van Van Leeuwen is nimmer met het gebeurde van haar man in kennis gesteld en weet daar tot op heden nog niets van. Zij komt echter nog altijd vragen of ik nog iets van haar man heb gehoord. Ik durf haar dit niet te zeggen. Ik heb haar meegedeeld dat haar man en Theo door de Duitsers zijn opgepikt.”

Hendrina Walvis-Winnik vervolgt:

“In Heerlen ben ik door de Amerikanen bevrijd (17 september 1944, auteur). Van hieruit ben ik later naar Brunssum gegaan. Toen ik er sprak over de arrestatie van mijn man en Theo en laatstgenoemde beschreef, zei mij daar iemand dat deze persoon nooit gearresteerd was en dat hij hem onlangs nog had gezien. Ik kreeg toen achterdocht en ben opnieuw naar Horst gegaan om te informeren naar mijn man.” (32)

Niet de echtgenote van Salomon Walvis maar Willem Houwen, Joseph Meijers en Frans Cuppen richten zich tot justitie. In het voorjaar van 1945 dienen ze een verzoekschrift in bij de Officier van Justitie bij de arrondissementsrechtbank in Roermond, mr. Paul Rieter. Ze willen opheldering over de toedracht van de liquidatie. Ook zij hebben goede redenen. De Witt Puyt en Van der Loo –hun werkelijke namen kennen ze niet- zijn na de executie met de noorderzon vertrokken en hebben niets meer van zich laten horen. Houwen heeft Sternfeld weliswaar kort gesproken na afloop, maar die heeft niet veel meer losgelaten dan dat Walvis is doodgeschoten en in de bossen onder Grubbenvorst onder wat dennentakken is achtergelaten. De precieze toedracht kennen ze niet. Maar er is meer. Het verzoek hangt ook samen met de wetenschap van Houwen en Meijers dat Walvis altijd een aanzienlijk geldbedrag op zak had. Tijdens de ontmoeting van 15 juli op de Venrayseweg heeft Sternfeld desgevraagd ontkend dat er geld op het stoffelijk overschot is aangetroffen. Het zit Houwen niet lekker; hij weet dat Sternfeld gelogen moet hebben.

Rieter geeft opdracht een rapport op te stellen betr. 'het doodschieten van een te Horst ondergedoken Nederlander van Joodse afkomst, afkomstig uit Amsterdam'. Jan Joseph Hubert Jongen, wachtmeester in Horst en ingedeeld bij de plaatselijke politieke recherche, wordt ermee belast. (33)

De geldkwestie trekt zijn aandacht:

Joseph Meijers:

"Kort voordat Van Leeuwen uit mijn huis vertrok heb ik eens gezien dat hij een portefeuille bij zich droeg met een bedrag van ongeveer 8.000 gulden."

Willem Houwen :

"Ik wist van Meijers dat de vrouw van Walvis na diens verdwijning gezegd zou hebben dat ze volledig geruïneerd was omdat hij ongeveer 8.000 gulden bij zich had."

Hendrina Walvis-Winnik:

"Toen mijn man de woning van Meijers verliet, had hij een bedrag van ongeveer 7.000 gulden bij zich. Ik was toen helemaal geruïneerd"(34)

Op grond van deze verklaringen vermoedt Jongen dat het wel eens om een roofmoord zou kunnen gaan. Dat is voorbarig. Roofmoord impliceert immers dat de daders vooraf geweten moeten hebben dat Walvis (veel) geld bij zich droeg. Iemand had hun dat moeten vertellen, maar zoals gezegd weet Houwen niet eens wie het waren. Jongen laat na ernaar te informeren. Bovendien wijst niets op criminele intenties. De identiteit van Paasen en Sternfeld is hij weliswaar op het spoor gekomen, maar van hun achtergrond weet Jongen niets. De Witt Puyt en Van der Loo komen nog niet voor in het verhaal. Het weerhoudt hem er niet van zijn vermoeden na afronding van zijn rapport op 28 juni 1945 kenbaar te maken aan mr. Paul Rieter in Roermond en hem enkele vragen voor te leggen: acht de officier termen (wetsartikelen, auteur) aanwezig voor een strafbaar feit, moet er een vervolgonderzoek worden ingesteld en moet er een proces verbaal worden opgemaakt? Rieter stelt hem daarop de meest voor de hand liggende vraag: waar is 't lijk? Jongen moet eerst onderzoeken of Walvis werkelijk is gedood. Om onduidelijke redenen blijft een reactie van de Horster rechercheur achterwege want bijna een half jaar nadat hij erom gevraagd heeft, stuurt Rieter hem op 4 december een kregelige notitie: "Is er hieromtrent nu iets naders bekend?"

Kennelijk is Rieters geduld op. Daags na zijn vraag aan Jongen geeft hij marechaussee Gerrit van Oosterom, die tevens aan het hoofd staat van de politieke recherche in Horst, opdracht om het stoffelijk overschot van Walvis op te graven. Rijksrechercheur Dirk Branderhorst uit Maastricht krijgt opdracht om proces verbaal op te maken naar aanleiding van "de gewelddadige dood van S. Walvis op 15 juli 1944 te Grubbenvorst". (35) De term 'roofmoord' heeft Rieter niet overgenomen en die zal in het vervolg van het onderzoek niet meer opduiken.

Tegenover Branderhorst verklaart Van Oosterom:

"Op 7 november 1945 (Van Oosterom vergist zich; hij bedoelt 7 december, auteur) heb ik me naar de plaats begeven waar Walvis zou zijn begraven. Ik had de getuigen Houwen en Cuppen meegenomen. Houwen wees me de plek aan. We hebben het lijk opgegraven en vastgesteld dat het om Salomon Walvis ging. Zowel de kleding als de directe omgeving van het graf heb ik nauwkeurig onderzocht in verband met het vermoeden dat Walvis voor zijn overlijden in bezit zou zijn geweest van een som geld ter waarde van ongeveer 8.000 gulden."

Daarvan heb ik geen spoor gevonden; evenmin van andere papieren. Vervolgens is het stoffelijk overschot op dezelfde locatie herbegraven. Ik heb vergeefs geprobeerd om contact te krijgen met Paasen en Sternfeld. Laatstgenoemde zou volgens zijn vrouw als 1^e luitenant in Londen verblijven als medewerker van het Bureau Militaire Inlichtingen en verbonden zijn aan de staf van de bevelhebber van de Nederlandse Strijdkrachten. Paasen werkt voor de politieke recherche in Heerlen. Verder onderzoek is door mij niet gedaan.”

Willem Houwen legt in januari 1946 jegens Branderhorst een verklaring af die afwijkt van wat hij Jongen eerder heeft verteld:

“Als medewerker van de L.O. heb ik een vergadering van plaatselijke verzetslieden bijgewoond. Daar werd besproken dat Walvis gevaarlijk zou zijn voor de ondergrondse beweging en is getracht om hem onder te brengen in een krankzinnigengesticht. Over liquidatie is toen niet gesproken; wel over onschadelijk maken door opsluiting. In hoeverre Walvis gevaarlijk was voor de ondergrondse beweging, is mij niet bekend. Een en ander is overgelaten aan Paasen en Sternfeld” (36)

‘Niet bekend’ is merkwaardig in het licht van het gespreksonderwerp. Houwen komt er hoe dan ook op 3 juni 1946 op terug tijdens een gesprek op het Centraal Afwikkelingsbureau der Nederlandse Strijdkrachten:

“De Joodse onderduiker Salomon Walvis stak overal zijn neus in en leverde een groot gevaar op voor de ondergrondse beweging. Dit gevaar werd dermate groot dat er niets anders op zat dan hem op te ruimen. Dit zou geschieden door de Orde Dienst (OD) in Horst. Walvis werd echter opgehaald door medewerkers van de RVV uit Zuid-Limburg. Het ophalen hing samen met inlichtingen die door de OD in Horst waren ingewonnen. Cees Paasen heeft onderzocht wie deze Jood was. De RVV’ers hebben hem doodgeschoten.” (37)

Ook Cees Paasen wordt door Branderhorst gehoord. Het is zijn eerste verklaring:

“Vanuit Venray kreeg ik het verzoek om een onderzoek in te stellen naar de betrouwbaarheid van Salomon Walvis, een Joodse onderduiker uit Amsterdam. Men vertrouwde hem niet. Al spoedig bleek dat zijn illegaal werk voor de CPN op onwaarheid berustte en dat hij te veel contact zocht met illegale werkers in verschillende plaatsen. Bovendien was hij zeer onvoorzichtig en liep hij overal vrij en frank heen. Door deze houding wekte hij onrust in verzetskringen. (...) Toen opsluiting in een krankzinnigengesticht niet mogelijk bleek, is door de RVV met algemene stemmen besloten om Walvis op te ruimen door de kogel. Dit vonnis is ten uitvoer gebracht door Sternfeld en twee leden van de RVV. Wie dat waren, weet ik niet. Hoewel ik niet bij de executie aanwezig was, is me bekend dat op het lijk van Walvis een som geld is gevonden. Om hoeveel geld het ging, weet ik niet. Het is aan de RVV overgedragen benevens enkele papieren. Daarbij bevond zich een lijst met ruim honderd adressen van illegale werkers die zeer bezwarend waren voor Walvis en waaruit zonneklaar bleek dat Walvis bij arrestatie door de Duitsers alle hem bekende illegale werkers zou verraden. Ik zal contact opnemen met Sternfeld want hij heeft alle gegevens omtrent Walvis. (opmerking Branderhorst: Paasen heeft gelegenheid gekregen om contact met Sternfeld op te nemen, maar heeft naar eigen zeggen tot op heden geen machtiging ontvangen om nadere inlichtingen te verstrekken).”

Paasen overhandigt Branderhorst een afschrift van een rapport van Sternfeld dat aan het proces verbaal wordt toegevoegd. De inhoud ervan sluit in grote lijnen aan op wat Paasen

heeft verklaard. Voor de volledigheid maar met het voorbehoud dat eerder is gemaakt met betrekking tot de verklaringen van Sternfeld volgt hier een citaat uit zijn rapport:

“Het van plaats tot plaats onderduiken van Walvis had ten doel om de verzetsorganisaties binnen te dringen teneinde de vijand complete inlichtingen te kunnen verstrekken als de nood aan de man kwam. Na de liquidatie zijn papieren en documenten op het stoffelijk overschot gevonden. De rayonleider van de LO in Horst, Frans Smulders, deelde ons nog mee dat zij een dag later hetzelfde vonnis wilden voltrekken. De papieren staan met het oog op een mogelijke rechtszaak ter beschikking. Op dit ogenblik berusten ze bij de districtscommandant Zuid van de RVV. Ter completering wil ik nog melden dat Walvis ook geprobeerd heeft om onze organisatie binnen te dringen. Zijn vrouw is door mij gelegaliseerd alsook het meisje dat voor ons een goede koerierster is geworden. Zij heeft ons haar verschrikkelijke ervaringen bij die man meegedeeld. Geen van beide kent echter het lot van Walvis.” (38)

Het proces verbaal van Branderhorst gaat niet naar de officier van Justitie in Roermond, maar belandt op het bureau van de openbaar aanklager bij het Bijzonder Gerechtshof in Den Bosch, de procureur-fiscaal mr. Frans van Voorst tot Voorst. De vijf Bijzondere Gerechtshoven in Nederland zijn kort tevoren in het leven geroepen in het kader van de Bijzondere Rechtspleging. Hun belangrijkste taak bestaat uit de vervolging en berechting van oorlogsmisdadigers, verraders en collaborateurs. De zware gevallen dus. Daarbij gaat het in totaal om naar schatting 150.000 gevallen van wie er in de loop der tijd zo'n 90.000 (voorwaardelijk) buiten vervolging worden gesteld. (39) Net zoals het hele justitiële apparaat raakt ook Van Voorst tot Voorst bedolven onder een enorme hoeveelheid werk.

In een toelichting van 15 februari 1946 op zijn proces verbaal, praat Branderhorst de Bossche procureur-fiscaal in telegramstijl bij:

“Walvis is door de verzetsgroep in Horst in de bossen onder Grubbenvorst begraven en het lijk ligt er nog. Uit getuigenverklaringen van o. a. Paasen is gebleken dat Walvis uit politieke overwegingen is gedood omdat hij gevaarlijk was voor de verzetsbeweging. Omtrent de daders is niets anders vastgesteld dan dat onder leiding van de nog in Engeland verblijvende Sternfeld het zogenaamde vonnis is voltrokken. Het is van belang dat deze getuige alsnog kan worden gehoord omdat hij de man is in wiens tegenwoordigheid Walvis is gedood en door hem de voor Walvis bezwarende papieren benevens het op Walvis gevonden geld in beslag is genomen waaromtrent verder niemand een verklaring wenst af te leggen. Door mij is de zaak besproken met de Officier van Justitie, mr. Rieter in Roermond, ook in verband met het afgeven van verlof om het lijk van Salomon Walvis te begraven. U deelde mij mee niet zonder meer tot het geven van verlof over te kunnen gaan. U stelt zich op het standpunt: er is een moord gepleegd, er moet sectie op het lijk worden verricht en er moet vervolging worden ingesteld tegen de daders. Omdat het om een politieke moord gaat, wilde u de zaak overlaten aan de bevoegde instantie (het parket in Roermond, auteur) die aan u vervolgens opdracht kon geven tot het geven van verlof tot het begraven van het lijk van Walvis.” (40)

Het duurt even, maar op 29 mei 1946 vraagt Van Voorst tot Voorst Rieter om verlof Walvis te mogen herbegraven. Ook geeft hij aan waarom het een zaak voor het Bijzonder Gerechtshof is: *“Deze zaak wordt door mij behandeld in verband met bepalingen in het Besluit Buitengewoon Strafrecht. Ik acht echter niet nodig dat sectie wordt verricht. Ik zou het op prijs stellen enig bericht van u te mogen ontvangen.” (41)*
De toestemming krijgt hij twee weken later, op 12 juni. (42)

De procureur heeft dan net een brief van de Amsterdamse advocaat mr. Jan de Pont ontvangen die optreedt als belangenbehartiger van de weduwe Walvis. De Pont staat bekend als specialist in zaken die met rechtsherstel te maken hebben. Op 31 mei 1946 schrijft hij:

De echtgenote van Salomon Walvis heeft mij onmiddellijk na de bevrijding verzocht om pogingen in het werk te stellen die ertoe zouden kunnen leiden dat haar echtgenoot van wie zij vreest dat hij door de Binnenlandse Strijdkrachten is doodgeschoten, wordt opgehelderd. Ik heb me destijds tot de burgemeester van Horst gewend en het hoofd van de politieke recherche in Venlo, maar geen beide was op de hoogte van het geval Salomon Walvis. Later kwam ik er achter dat Cees Paasen uit Heerlen er meer van weet en dat inmiddels vaststaat dat Walvis door toenmalige illegalen is doodgeschoten. Zijn lijk is zelfs van rechtswege opgegraven. Mijn cliënte is rotsvast overtuigd van de onschuld van haar echtgenoot en wenst hem in het bijzonder in het belang van haar kinderen te zien gerehabiliteerd. Bovendien eist zij voor zich en haar kinderen het geld en goed op dat haar man bij zich had toen hij werd doodgeschoten. Dat was een bedrag van ongeveer 4.000 gulden in contanten, waarschijnlijk nog enige geldwaardige voorwerpen en ten slotte een leren jas en een zeer goed herenrijwiel. De verantwoordelijken zullen ter zake opheldering moeten en kunnen verschaffen. Ik verzoek u toestemming te verlenen om kennis te nemen van het dossier in deze zaak. (43)

Tijdens haar onderhoud met Hubertus Jongen in juni 1945 heeft Rientje Walvis haar intenties al kenbaar gemaakt: *“Toen mijn man de woning van Meijers verliet, had hij een bedrag van ongeveer 7.000 bij zich. Ik was toen helemaal geruïneerd. (...) Indien zou blijken dat mijn man vermoord is, dan doe ik daar aangifte van en wens ik die 7.000 gulden terug te krijgen en zal mijn man opgegraven moeten worden. Ik zal naar Amsterdam gaan en daar de zaak in handen geven van mijn advocaat.” (44)*

Van Voorst tot Voorst nodigt De Pont uit om het dossier in Den Bosch te komen bekijken. Naar aanleiding van wat hij aan de weet komt, informeert hij op 17 september 1946 bij de procureur-fiscaal of Sternfeld intussen is teruggekeerd uit Engeland en verhoord is. Mocht dat het geval zijn, dan wil hij het dossier opnieuw doornemen. (45)

Ook het hoofd van de politieke recherche in Venlo, J. Huysmans, laat doorschemeren dat hij niet gelukkig is met de voortgang van het onderzoek. Op 3 juli 1946 heeft Van Voorst tot Voorst hem het dossier Walvis toegezonden met het verzoek *“te bevorderen dat het lijk wordt begraven en dat de weduwe Walvis en haar advocaat mr. De Pont worden ingelicht. Na afwikkeling ontvang ik de stukken graag terug.” (46)* Twee dagen later schrijft Huysmans in antwoord op het verzoek: *“Naar aanleiding van uw schrijven van 3 juli dat hierbij met het toegezonden dossier teruggaat, meen ik u te moeten vragen of het niet wenselijk is dat:*

- 1. Nader onderzocht wordt waar het geldbedrag van tussen de 4.000 en 8.000 gulden is gebleven. Mijns inziens kan Sternfeld die te Roermond woonachtig is doch veelal als officier in Londen verblijft daaromtrent meer verklaren. De advocaat van mevrouw Walvis zal dit punt straks zeker niet onbesproken laten.*
- 2. Moeten de echtgenote van Walvis alsmede het meisje van wie sprake is, worden gehoord? Mogelijk werpen hun verklaringen een ander licht op de zaak.*
- 3. Dat ik, als het onderzoek in dezen is voltooid, met de raadsman van mevrouw Walvis in overleg treed omtrent het opgraven cq. het vervoeren van het lijk naar bijvoorbeeld de woonplaats van mevrouw Walvis. Het lijk ligt momenteel nog in de bossen van Grubbenvorst.*

Uw instructies zie ik gaarne tegemoet” (47)

Vijf instructies worden hem per kerende post toegezonden. Het gaat om een handgeschreven notitie van Van Voorst tot Voorst die zich vreemd genoeg niet in het CABR-dossier bevindt, maar bewaard wordt op het gemeentearchief van Roermond waar ook doorslagen liggen van de verhoren die rechercheur Gerard Verlinden eind 1946 en begin 1947 heeft afgenomen. De instructies luiden:

1. *Sternfeld horen*
2. *Waar is het geld gebleven; wie heeft dat overgenomen van Sternfeld?*
3. *Wie nam in de vergadering van de RVV het besluit om Walvis op te ruimen?*
4. *Wie doodde Walvis? Welke personen waren daarbij aanwezig?*
5. *Waar zijn de papieren waar Paasen en Sternfeld op doelen, o.a. de lijst met honderd illegale werkers?*

Deze en andere vragen dienen een antwoord te krijgen. Weigeren Sternfeld en Paasen klare wijn te schenken dan dient de zaak in handen te worden gesteld van de raadsheer-commissaris die hen middels gijzeling kan dwingen te spreken.

Verlinden voegt er met betrekking tot de eerste instructie aan toe: *Komt eerst zondag over acht dagen thuis (48)*

De zaak lijkt in een stroomversnelling te raken. Ook Huysmans reageert meteen. Hij laat Van Voorst tot Voorst weten dat hij een onderzoek door de raadsheer-commissaris in Maastricht zal bevorderen omdat hij “vele haken en ogen verwacht”. Van Voorst tot Voorst haalt de vaart er om onduidelijke reden meteen weer uit. Tot twee keer toe verzoekt Huysmans hem om het dossier Walvis zodat het aangekondigde vervolgonderzoek opgepakt kan worden. Na maanden van wachten ontvangt Huysmans eind september 1946 het dossier. Hij, dat wil zeggen het waarnemend hoofd van de politieke recherche Roermond, Gerard Verlinden, kan aan de slag. De raadsheer-commissaris hoeft er niet bij betrokken te worden omdat Sternfeld en Paasen medewerking verlenen. Verlinden verhoort achtereenvolgens Sternfeld (13 oktober 1946), Queis (30 november 1946), Paasen (20 januari 1947), Van Laar (1 februari 1947), De Witt Puyt (17 februari 1947) en Van der Loo (28 februari 1947). Sternfeld noemt Queis, die op zijn beurt de naam van Van Laar bekend maakt. De identiteit van de twee laatstgenoemden destilleert Verlinden uit de verklaring van Van Laar. (49)

Op 11 maart 1947 stuurt Huysmans het aanzienlijk gegroeide dossier Walvis terug naar van Voorst tot Voorst. Hij voegt eraan toe: *“Mocht u aanleiding vinden de bij deze zaak betrokken personen te vervolgen, dan zal het lijk opgegraven moeten worden en zal er sectie op moeten worden verricht. Mogelijk komt u tot de conclusie dat deze zaak bij de gewone justitie behoort die zich dan met de verdere afwikkeling moet belasten. In ieder geval zal een beslissing genomen moeten worden zodat de weduwe Walvis het stoffelijk overschot van haar echtgenoot kan laten begraven waar zij dat wenst.” (50)*

Van Voorst tot Voorst neemt kennis van de processen verbaal. Alvorens een besluit te nemen, pleegt hij wellicht overleg met enkele verantwoordelijken voor de liquidatie, informeert hij naar hun verzetsverleden of beschikt hij over geclassificeerde documenten/informatie. Het dossier Walvis bevat echter geen aanwijzingen die deze mogelijkheid bevestigen. Veel tijd om tot een beslissing te komen, heeft Van Voorst tot Voorst in elk geval niet nodig want op 17 maart 1947 laat hij mr. Jan de Pont weten:

“Naar aanleiding van uw eerdere brieven inzake Salomon Walvis bericht ik u dat het dossier inzake het doodschieten van Walvis thans is afgewerkt. Het ligt niet in mijn voornemen in deze een vervolging in te stellen. Gaarne zal ik door uw tussenkomst vernemen waar de weduwe Walvis het stoffelijk overschot begraven wenst te zien. Wat betreft uw verzoek om inzage in het dossier: daartegen bestaat bij mij bezwaar aangezien de op het stuk bestaande voorschrift dat niet toelaat.” (51)

De Pont heeft moeite met de weigering en mist een toelichting op het besluit, zo blijkt uit zijn reactie die twee weken later bij Van Voorst tot Voorst op de mat valt. Daarin wijst hij erop dat hij eerder wel inzage in het dossier heeft gekregen. Hij vervolgt: *“De vraag of er een strafvervolging tegen Sternfeld wordt ingesteld even terzijde latend, moge ik u wel verzoeken mij mee te delen wat het onderzoek in de zaak heeft opgeleverd ten aanzien van het geld en de andere goederen die Walvis bij zich moet hebben gehad toen hij werd doodgeschoten.” (52)*

Drie maanden later antwoordt Van Voorst tot Voorst in uiterst korte bewoordingen dat de overbrenging van het stoffelijk overschot naar de begraafplaats in Diemen op 13 juni 1947 heeft plaatsgevonden. *“Voor zover thans vaststaat is het op Walvis gevonden geld voor illegale doeleinden aangewend.” (53)*

De procureur-fiscaal zet een definitieve streep onder het onderzoek en schrijft op het dossier: SEPOT. GEEN TERMEN. Na bestudering van het bijgewerkte dossier is hij tot die conclusie gekomen. Geen termen impliceert geen of ontoereikend bewijs. De stukken vormen onvoldoende basis om de zaak voor te leggen aan het Bijzonder Gerechtshof. De rechter zal met andere woorden geen oordeel vellen. Zijn beslissing past in de gangbare praktijk van dat moment dat liquidaties door het verzet niet strafrechtelijk worden vervolgd. (54)

Ook zonder toelichting is zijn besluit begrijpelijk. Het door de getuigen aangedragen motief voor de liquidatie heeft geen moment ter discussie gestaan. Die is in essentie gebaseerd op vrees voor mogelijk verraad. Herhaaldelijk wordt gesproken van ‘veiligheidsoverwegingen’. Er zijn personen om minder duidelijke redenen door het verzet doodgeschoten. Slechts de geldkwestie zou enig gewicht in de schaal hebben kunnen werpen. Omdat het geld verdwenen is, niet vastgesteld kon worden om welk bedrag het gaat maar dat het besteed zou zijn aan illegale doeleinden, neemt de procureur-fiscaal genoegen met de verklaringen. Bovendien wijst niets in de richting van voorkennis.

Dat het onderzoek geen schoonheidsprijs verdient, hoeft geen betoog. De talrijke lacunes bieden ruimte voor speculaties die niet in het voordeel van Salomon Walvis uitpakken, zeker niet in de ogen van de bij de liquidatie betrokkenen. Van potentieel gevaar voor de ondergrondse in Horst verandert hij nog tijdens het onderzoek in een provocateur. (55). Het voormalig verzet staat op een vrijwel onaantastbaar voetstuk, toont zich uitermate strijdbaar, is goed georganiseerd en machtiger dan ooit. Paasen en Sternfeld bevinden zich met hun uitstekende verzetsverleden in een bevoorrechte positie. Hetzelfde geldt voor de betrokken RVV'ers. Uit die hoek valt geen kritiek te duchten.

Die vooraanstaande positie behoudt het voormalig verzet tot ver in de jaren 1960. Vanaf dan verschuift de aandacht gaandeweg naar de Holocaust en tal van andere onderbelichte zaken. Voorzichtig worden de eerste kritische kanttekeningen geplaatst bij sommige aspecten van het verzetswerk. Niet bij de zaak Salomon Walvis. Die blijft rusten totdat Gerrit van der Vorst het onderzoek zeventig jaar later aan een kritische bescouwing onderwerpt en in navolging van

Walvis' nabestaanden en mr. Jan de Pont gaat ijveren voor rehabilitatie. Hij weigert de argumenten om Walvis dood te schieten te aanvaarden, kwalificeert ze als onverdedigbaar en schrijft: *“de aangevoerde argumenten om Walvis te liquideren, ontstegen het niveau van suggestieve beschuldigingen of emotionele uitlatingen niet”*. Dat is gewaagd. Als de argumenten/beschuldigingen ongeldig zijn, zou er iets anders moeten spelen of Walvis is zomaar, zonder reden, geliquideerd. Welk belang er dan wel mee gemoeid was, kan hij niet aangeven en blijft onbesproken. De geldkwestie vindt hij verdacht en het premature vermoeden van rechercheur Jongen dat het om een roofmoord zou kunnen gaan, neemt hij uiterst serieus. Erop voortbordurend suggereert hij dat: *“alle betrokkenen geweten konden hebben dat Walvis veel geld bij zich had want daar deed hij getuige een verklaring van zijn gastheer Meijers niet geheimzinnig over”*. (deze mededeling is niet aangetroffen in de twee verklaringen van Meijers, auteur). (56) Het onvolledige onderzoek rammelt en het sepot vindt geen genade in zijn visie. Een doofpot noemt hij het. Dat verschaft de benodigde ruimte om zijn doelstelling te realiseren: rechtvaardiging van eerherstel op grond van aanvullend eigen onderzoek, afwijzing van de argumenten om Walvis te liquideren en diskwalificatie van het naoorlogs onderzoek. De motivering legt hij in 2016 vast in *‘Het kapitaal van Sal Walvis’*. Naar aanleiding van de verschijning ervan, dient niemand hem van replek. Wie weet er nog van? De verzetsgeneratie is zo goed als uitgestorven.

Zoals gezegd, verdient het naoorlogs onderzoek geen schoonheidsprijs. Los van de aanvankelijke weigering van sommige betrokkenen om een verklaring af te leggen (57), vragen de losse eindjes die achterblijven en de tegenstrijdigheden en onwaarheden die het onderzoek aan het licht hebben gebracht, om opheldering. Hoezeer Van der Vorst dat ook wenst, de kans daarop is zo goed als uitgesloten. Het loopt mis zodra hij zich gaat bemoeien met het onderzoek en oordeelt over allerlei inhoudelijke aspecten ervan. In plaats van nieuwe informatie of nieuw bewijs aan te dragen, worden getuigenissen becommentarieerd en waar mogelijk tegengesproken of in het voordeel van Walvis uitgelegd. Getuigen à charge probeert hij in diskrediet te brengen. Zulke pogingen tot omkering kunnen echter niet als bewijs dienen.

Omdat er na de laatste, afsluitende verhoren door rechercheur Verlinden heel wat aanvullende informatie beschikbaar is gekomen, hadden nieuwe getuigen gehoord moeten worden, vindt Van der Vorst. Hij doet het voorkomen alsof niet hij er zo over denkt, maar het hoofd van de politieke recherche, J. Huysmans. Na zeventig jaar lijkt een nieuwe procureur-fiscaal, dan wel hoofd van de politieke recherche te zijn opgestaan. Ofschoon de passage aantoonbare onjuistheden en valse suggesties bevat, waarover meer in paragraaf 5, volgt hier een citaat: *“Op 11 maart 1947 brengt inspecteur Huysmans procureur-fiscaal Van Voorst tot Voorst op de hoogte van zijn ongevraagde onderzoek. Na de eerste verhoren is onduidelijkheid troef. Niet aangetoond, zelfs niet aannemelijk is gemaakt dat Sal Walvis een verrader was. De mannen zullen opnieuw gehoord moeten worden, nadat ze eerst het bewijsmateriaal tegen Walvis overlegd hebben. En een hele trits getuigen zal gehoord moeten worden, zoals Rientje Walvis-Winnik, Rachel Santen, illegale werkers in Horst en Amsterdam, de CPN-informanten van Cees Paasen, Meijer de Vries van de Joodse Raad, de voormalige districtscommandant van de RVV Jo Ebben en het gezin Roberscheuten. Kortom, er staat de toch al overbelaste Politieke Recherche een omvangrijk onderzoek te wachten. Vooruitlopend op de uitkomst ervan wordt de spreekwoordelijke wens de vader van de gedachte: “Vast staat dat een moordzaak groot opzien zal baren. Belangrijke illegale werkers, die hun sporen hebben verdiend in het verzet, zullen dan voor de rechter moeten verschijnen.”*(58) Omdat die ‘moordzaak’ nooit heeft plaatsgevonden, wijzigt hij sepot in doofpot, een bewering die rust op ontvredenheid van de auteur en niet wordt onderbouwd.

3. WAS SALOMON WALVIS EEN VERZETSMAN?

‘EEN GEWELDIGE VENT’

Van der Vorst begrijpt dat een doofpot niet volstaat voor rehabilitatie. Doofpot is vooral in het nadeel van Cees Paasen en Jo Sternfeld, maar zegt niets over de onschuld van Walvis. Daar is meer voor nodig. Het beeld van Walvis moet opnieuw worden geboetseerd. Dat kan door Walvis als ‘geweldige vent’ te portretteren en -belangrijker nog- hem als verzetsman neer te zetten. Het gelaakte naoorlogs onderzoek wijst immers in tegenovergestelde richting. Hoewel ook dat geen bewijs oplevert voor zijn onschuld, kan een omkering van het ongunstige beeld een positieve bijdrage leveren.

Meijers en Houwen, twee belangrijke getuigen, hebben geen woord gewijd aan negatieve karaktereigenschappen. In de herinnering van zijn nazaten leeft Salomon Walvis voort als een ‘intelligente, humoristische, dominante, opvliegende en joviale jongeman’. Piet Meijers, de zoon van gastheer Meijers die in 1944 negen jaar oud is, omschrijft hun gast zeventig jaar later als een man met een groot zelfvertrouwen die veel schaakte met de dan 20-jarige onderduiker Henk van Putten. Ook Van Putten woont bij de familie Meijers maar van schaakpartijen kan hij zich niets herinneren. Wel weet hij nog dat Walvis een beetje eigenaardig was en niet onprettig. Piet noch Henk herinneren zich iets van ruzies tussen de twee vrouwen.

Ook Riek, de 21-jarige dochter van het echtpaar Roberscheuten uit Lieshout, waar het zoontje van Walvis is ondergedoken, verklaart zeventig jaar later in een gesprek met Van der Vorst dat ze niets van ruzie heeft meegekregen. Hooguit bemerkte ze dat de vrouw van Walvis gebukt ging onder zijn relatie met Rachel Santen. Gezelligheid troef tijdens de bezoeken van Walvis en de twee vrouwen die twee tot vier keer in de maand plaatsvonden. Hij was een echte gangmaker en een graag geziene gast. Ze voegt daar pittig, dominant, aardig, welbespraakt en joviaal aan toe. Er werden spelletjes gedaan, op tafel gedanst en op het accordeon gespeeld. Een geweldige man kortom. (59)

Toch zit er een duister randje aan de positieve karakterschets. Van der Vorst maakt er geen geheim van. Zo liggen zijn inkomsten aanzienlijk hoger dan zijn belastingaangifte. Ook bedrijft hij zowel voor als tijdens zijn onderduik zwarthandel. Bovendien zou hij de levensverzekeraar Aurora voor grote bedragen hebben opgelicht. (60) Het laatste is niet na de oorlog, noch door Van der Vorst nagetrokken. Ten slotte is er het Persoonsbewijs van Rientje Walvis, een persoonlijk document. Haar identiteitsbewijs is aangetroffen op het stoffelijk overschot van Walvis. (61) Zonder PB loopt ze acuut gevaar als ze zich op straat begeeft. Geen beschikking over het eigen PB kan uitgelegd worden als bevestiging van Walvis’ dominantie, maar het kan ook zijn dat hij het bij zich had om zijn nieuwe gastgevers alvast op de hoogte te brengen van haar komst. Van der Vorst besteedt er geen aandacht aan. Jo Sternfeld heeft na de liquidatie voor een nieuw Persoonsbewijs gezorgd. (62)

DISTRIBUTIEKANTOREN EN HULP AAN ONDERDUIKERS

In zijn gesprek met Cees Paasen vertelt Walvis dat hij veel onderduikers met bonkaarten verzorgt. Hij specificeert dat niet. Riek Roberscheuten voegt daar in haar onderhoud met Van der Vorst aan toe dat het om Joodse onderduikers ging. (63) Waar dit onbekend aantal onderduikers is ondergebracht, blijft eveneens in nevelen gehuld. Feit is dat alle Joodse onderduikers in Noord-Limburg, voor zover bekend, binnen organisatorisch verband geholpen zijn. Hulp aan onderduikers is geen solistische aangelegenheid; het vergt een organisatorisch

netwerk en de nodige logistiek. Anno 1944 komen daar allerlei lastig verkrijgbare distributiebenodigheden bij. Niettemin slaagt Walvis er met hulp van beide vrouwen in om die te bemachtigen door stempels en stamkaarten achterover te drukken, aldus Riek Roberscheuten. Ze vervolgt: *“Als er weer eens een overval op een distributiekantoor gepland stond, verfden ze hun haren in de keuken. Rientje Walvis huilde dan veel en ook Rachel Santen was erg gespannen.”* (64) Waartoe het verven van haren dient, licht ze niet toe. Ook vergeet ze onderscheid te maken tussen achterover drukken en het plegen van een overval. Voorwaarde voor het eerste is dat je je vrij en onbespied door een distributiekantoor kunt bewegen of er moet sprake zijn van hulp van binnenuit. Voor een overval is een (vuur)wapen nodig. Hoewel onderduiker Henk van Putten aan Van der Vorst vertelt dat Walvis bij gelegenheid heeft gezegd dat hij de Duitsers zal neerschieten als ze hun schuilplaats ontdekken, is er noch in de woning van Meijers in Horst, noch op het stoffelijk overschot van Walvis een vuurwapen aangetroffen. Rientje Walvis heeft in haar verklaring niets gezegd over achterover drukken van distributie artikelen of overvallen op distributiekantoren. Het laat zich bovendien niet goed rijmen met de mededeling van Van der Vorst dat Walvis zijn eigen distributiebonnen en die van beide vrouwen moet kopen. (65) Daar komt bij dat na de oorlog vrij nauwkeurig in kaart is gebracht waar en wanneer overvallen op distributiekantoren hebben plaatsgevonden. De naam Walvis duikt in dit verband niet op. Hoe ‘t is afgelopen met de door Walvis verzorgde onderduikers, is een raadsel. Door hun afhankelijkheid moeten ze na 15 juli 1944 in serieuze problemen zijn gekomen. Na de oorlog heeft zich niemand gemeld die iets over hulp door Walvis heeft verklaard. Het onderzoek van Van der Vorst heeft afgezien van de vage verklaring van Riek Roberscheuten niet opgeleverd waar hij naar op zoek was. Toch moet één voorbehoud worden gemaakt. Ofschoon elk bewijs ontbreekt en de waarschijnlijkheid minimaal is, kan hulpverlening door Walvis niet voor honderd procent worden uitgesloten.

PILOTENHULP

Een ander gespreksonderwerp tussen Van der Vorst en Riek Roberscheuten betreft de hulp aan gecrashte geallieerde piloten: *“Verder was Kees betrokken geweest bij het verstoppem van een geallieerde vliegenier die gewond in het portiek van het gemeentehuis in Lieshout lag.”* (66) Opnieuw ontbreekt de noodzakelijke toelichting. Pilotenhulp is uiterst specialistisch, gecompliceerd en levensgevaarlijk verzetswerk dat vrijwel onmogelijk door een enkeling kan worden verricht. Zelfs verstoppem valt niet mee, zeker niet als de piloot medische verzorging nodig heeft. Dat uitgerekend Walvis het gecrashte bemanningslid vindt, die bovendien het portiek van het gemeentehuis heeft uitgekozen als voorlopige schuilplaats, is meer dan onwaarschijnlijk. Niets duidt erop dat Walvis over een verzetsconnectie beschikte die zich over de Engelsman kon ontfermen.

De gedetailleerde studie uit 1994 van drs. Willy van Osch, ‘Lieshout buiten schot’, gaat over de oorlogsgeschiedenis van Lieshout en Mariahout. Hoofdstuk 9 is gewijd aan pilotenhulp. (67) Van Osch besteedt uitgebreid aandacht aan de crash van een Engelse bommenwerper op 24 mei 1944, de enige datum die in aanmerking kan komen voor de hulp door Walvis. Hij schrijft: *“Dankzij de onvermoeibare naspeuringen van Jos Bekx zijn wij erin geslaagd de lotgevallen van alle zeven bemanningsleden van deze crash te achterhalen.”* (68) Daaruit blijkt dat een van hen bij z’n parachutelanding in Mariahout een voet heeft gebroken. De plaatselijke huisarts is toevallig in de buurt en brengt hem in zijn auto naar het gemeentehuis van Lieshout. *“In het gemeentehuis trof hij zijn bommenrichter J. O’Hara aan. Beide ‘piloten’ werden op 25 mei omstreeks 12:00 uur overgedragen aan de Duitse autoriteiten en naar het ziekenhuis van Eindhoven overgebracht.”* (69)

VERZETSWERK IN OPDRACHT VAN DE COMMUNISTISCHE PARTIJ

Al in de jaren 1930 beschouwen de Nederlandse nationaalsocialisten van de NSB het communisme als grootste vijand. De propaganda is kort en bondig: ‘Mussert of Moskou’. Om die keuze gaat het; meer smaken zijn er niet. Ze hebben het van hun Duitse geestverwanten gekopieerd, net als het antisemitisme. Salomon Walvis herkent zich in het communistisch gedachtegoed en sluit zich aan bij een communistische Joodse knokploeg die van zich doet spreken als de NSB een landdag houdt in de Amsterdamse RAI. (70) Leidt de communistische gezindheid van Walvis na de Duitse inval tot verzetsdeelname in CPN-verband (Communistische Partij Nederland)? Tot de Duitse aanval op de Sovjet Unie in juni 1941 kan van verzet in communistische kring nauwelijks gesproken worden met uitzondering van Zuid-Limburg.

In zijn gesprek met Cees Paasen zegt Salomon Walvis lid te zijn van de CPN en in opdracht van de partij te zijn ingezet als leider en promotor van verzetsacties en dergelijke in Noord-Limburg. (71) Wie hem die opdracht heeft gegeven, zegt hij niet. In tegenstelling tot het zuiden van de provincie waar dank zij het omvangrijke arbeiderspotentieel een kleine maar gemotiveerde aanhang is opgebloeid en verzetskernen zijn ontstaan, blijkt uit onderzoek dat er in Noord-Limburg op dat gebied nagenoeg niets gebeurt. Communisten zijn er met steun van de katholieke kerk steeds effectief bestreden. Het handjevol communisten dat er woont, moet gezocht worden in Venlo en Tegelen. Daar wordt korte tijd een communistisch blaadje verspreid. Walvis kan er geen bemoeienis mee hebben; de verspreiding dateert van voor zijn komst naar Limburg. (72) Omdat niet één bron aanwijzingen bevat dat er in Noord-Limburg verzetsacties hebben plaatsgevonden die gerelateerd zijn aan de CPN, is de conclusie gerechtvaardigd dat Walvis niets van zijn opdracht heeft waargemaakt.

Door gebrek aan verfijning blijven allerlei vragen open na Walvis' mededeling, maar Paasen gunt hem de gunst van de twijfel. Hij doet onderzoek in Amsterdam en kan dat, als gepokt en gemazeld verzetsman met talrijke verbindingen, binnen enkele dagen afronden. Walvis blijkt niet bekend te zijn in communistische kring, ook niet in andere verzetsorganisaties. (73) Van der Vorst heeft daar moeite mee. Hij vraagt zich af hoe Paasen dat in vier dagen heeft kunnen achterhalen en verwijst daarbij naar een studie waarin gesteld wordt dat de CPN geen eenvoudig te doorgronden organisatie is, zeker niet tijdens de bezetting. (74) Doorgronden is echter niet de vraag. Het gaat erom of Walvis bekend is in communistische verzetskring. Dat kan, mits de juiste personen geraadpleegd worden, binnen één dag worden vastgesteld. Tegelijkertijd komt Paasen er achter dat Walvis ook in andere verzetsgroepen onbekend is. Dat duidt erop dat hij tevens navraag heeft gedaan in niet-communistische verzetskringen. Hier kan aan toegevoegd worden dat ‘niet eenvoudig te doorgronden’ meevalt, zeker in Zuid-Limburg. Er is niet alleen veel bronnenmateriaal beschikbaar over de illegale CPN; zelfs de Duitsers komen zo veel over het illegale partijapparaat aan de weet dat ze er de ene na de andere bres in kunnen slaan. (75)

Twee opmerkingen tot slot: als Walvis opdracht heeft gekregen om in het noorden van de provincie verzetsacties op touw te zetten, waarom reist hij dan eerst een jaar door Zuid-Holland en Noord-Brabant alvorens in het aangewezen werkterrein te arriveren? Na de oorlog is vanuit de CPN nooit gereageerd op de liquidatie van ‘hun’ verzetsman. Het zou een goede tegenzet zijn geweest in antwoord op het snel om zich heen grijpende anticommunistisch sentiment.

Een voorbehoud moet ook hier worden gemaakt: het is niet uitgesloten dat ooit hard bewijs opduikt waaruit Walvis' verzetswerk in CPN verband alsnog blijkt. Omdat Van der Vorst het ondanks jarenlang speurwerk niet heeft kunnen vinden, is de kans daarop zo goed als nihil.

INFORMATIE OVER DE V-1

Veel waarde hecht de auteur van *'Het kapitaal van Sal Walvis'* aan de informatie over de V-1 die op het stoffelijk overschot van Walvis is aangetroffen. Informatie die de RVV'ers niet meenemen naar Zuid-Limburg, maar die Jo Sternfeld zich toe-eigent. Hij beschikt immers over een kanaal waarlangs hij de gegevens in Londen denkt te krijgen. Bovendien is hij naar eigen zeggen al enige tijd bezig met het verzamelen van data over 'de vliegende bom'. In een niet gedateerd rapport van hem staat: *"In juni en juli 1944 werden in samenwerking met enige van onze mensen inlichtingen ingewonnen over de V-1. Wij hebben getracht door spionage in het bezit te komen van de werktekening en de beschrijving van dit wapen. In de eerste week van augustus hadden wij dit compleet."* (76) Sternfeld slaagt er niet in om de informatie snel aan de instanties in Londen door te geven. Dat lukt pas later; wanneer precies is niet bekend. Evenmin is bekend wat de informatie van Sternfeld en Walvis precies inhoudt, laat staan wat de waarde is. Het gaat in elk geval om de Warsitz Werke in Amsterdam, gevestigd in de voormalige diamantfabriek. Daar worden onderdelen van de V-1 zoals de automatische piloot gefabriceerd die worden opgeslagen in een magazijn en voormalige cacao-fabriek aan de Amstel. (77) Er werken 700 arbeiders zodat het voor de hand ligt dat er al dan niet op verzoek informatie weglekt. Uit informatie op het NIOD komt naar voren dat op 14 juli 1944, één dag voor de liquidatie, door de inlichtingenorganisatie Albrecht aan Londen is gerapporteerd over de productie en opslaglocaties van V-1 onderdelen in Amsterdam. (78) Die kan onmogelijk afkomstig zijn van Sternfeld. Hij is nog bezig met zijn onderzoek en ontdekt de informatie van Walvis pas de dag erna. Van der Vorst geeft er een even curieuze als onbegrijpelijke draai aan: *"Op 2 augustus, twee weken na de liquidatie van Walvis, komt uit Londen informatie over de opslag en opslag van V-1 onderdelen in Amsterdam. (waarom Londen de onlangs ontvangen inlichtingen terug rapporteert aan bezet gebied wordt niet toegelicht, auteur) (...) De spoedeisende verzending van de door Sternfeld verkregen V-1 gegevens heeft dus via een RVV-zender plaatsgevonden tussen 15 juli en 2 augustus, de dag waarop het Londense rapport naar buiten kwam. Oftewel, dit alles is gebeurd binnen twee weken na de dood van Sal Walvis op 15 juli."*

In de visie van Van der Vorst kan het niet anders dan om de informatie van Walvis gaan; informatie die hij overigens niet kent. Dat de inlichtingen uit een andere bron kunnen, zelfs moeten komen, blijft buiten beschouwing. Ook de notie dat de informatie van Sternfeld/Walvis als mosterd na de maaltijd beschouwd kan worden, wil er niet in. In plaats daarvan werpt Van der Vorst irrelevante vragen op met betrekking tot de vondst van het document op het lijk van Walvis. Het gaat echter uitsluitend om de constatering dat Walvis er bij zich heeft als hij wordt gefouilleerd. De auteur beaamt dat elders in zijn betoog. Hij vervolgt: *"Als Sal Walvis dergelijke spionagegegevens bij zich zou hebben gedragen, zou het dus meteen duidelijk zijn geweest dat hij geen provocateur was. En dat er, in plaats van een verrader, iemand gefusilleerd was die wel degelijk belangrijke contacten had met, al dan niet communistische, illegale werkers in Amsterdam. Omdat de rechercheur (Jongen, auteur) de verklaringen van de verhoorden niet heeft laten ondertekenen, blijven de opmerkingen over de V-1 gegevens losse eindjes in het liquidatiedossier."* (79) De term 'verhoorden' is misleidend; het gaat om vrijwillige verklaringen van Houwen en Meijers naar aanleiding van hun eigen verzoek.

De conclusie dat het V-1 document voor het ultieme bewijs kan doorgaan voor de verzetsdeelname van Walvis is pikant en gewaagd. Het bezit ervan bewijst op zichzelf niets. Essentiële vragen blijven onbeantwoord:

1. Hoe komt Walvis aan de informatie? Alleen hijzelf kan iets zeggen over zijn bron, maar in het gesprek met Cees Paasen verzwijgt hij het document. Dat is merkwaardig. Zoals Van der Vorst terecht opmerkt, kan bekendmaking in z'n voordeel uitpakken; het is misschien wel z'n sterkste troef om iets van de gerezen verdenking weg te nemen. Waarom hij dat nalaat, verklaart Van der Vorst naderhand door erop te wijzen dat *“er bepaald nog geen vertrouwen tussen de twee bestaat”*. (80) Waaraan hij die kennis ontleent, is niet bekend. Het is bovendien in tegenspraak met wat hij in *Het kapitaal van Sal Walvis* schrijft: *“het klikt niet tussen hen hoewel Van Leeuwen open kaart speelt”*. Een andere reden om het document achter te houden, heeft te maken met Walvis' indruk dat het illegaal werk in Horst niet sterk in elkaar steekt, aldus Van der Vorst in zijn latere toelichting. (81) Paasen maakt daar echter geen deel van uit. Bovendien contrasteert het met de eerdere opmerking in *'Het kapitaal van Walvis'* dat Walvis aansluiting zoekt bij het lokale illegale werk. (82) De latere aanvulling of correctie van de auteur is des te vreemder in het licht van de verklaringen van Meijers en Paasen. Zij zeggen dat Walvis ook buiten Horst probeerde contact te leggen met de illegaliteit. Als dat te maken zou hebben gehad met pogingen om de V-1 informatie langs die weg door te sluisen, dan had hij er verstandig aan gedaan werkelijk 'open kaart' te spelen tijdens zijn gesprek met Paasen.
2. Sinds wanneer beschikt Walvis over deze informatie en waarom doet hij er ondanks zijn vermeende verzetscontacten niets mee? Niet bekend is hoe lang hij de informatie al bezit, maar inlichtingen kunnen als gevolg van veranderingen hun waarde verliezen en zijn dus vaak gebonden aan een houdbaarheidsstermijn. Hierboven is vastgesteld dat die termijn na 14 juli 1944 verstreken is. Onafscheidelijk van zijn tas, waarin hij allerlei documenten bewaart, loopt en fietst hij ermee rond. Het risico dat bij controle of fouillering z'n dekmantel van collaborerend controleur in rook opgaat en verandert in beschuldiging van spionage, neemt hij kennelijk voor lief.

Hoewel Gerrit van der Vorst er ongetwijfeld veel tijd en energie in heeft gestoken, is het hem niet gelukt bewijs te leveren voor verzetsdeelname door Salomon Walvis. Zijn weduwe, Rientje Walvis-Winnik, heeft na de oorlog herhaaldelijk een uitkering aangevraagd bij de Stichting '40-'45 omdat ze zich als slachtoffer beschouwt van verzetswerk door haar echtgenoot. Die wordt tot drie keer toe afgewezen *“omdat deelneming door Walvis aan het binnenlands verzet niet bewezen is.”* (83)

NAWOORD: VERANTWOORDELIJKHEID - VERRAAD VERSUS ONSCHULD

Het verwijt dat Salomon Walvis de kans niet heeft gekregen om zich te verweren tegen de gerezen verdenking, is onterecht. Paasen biedt hem die meteen nadat Piet Schoester hem heeft ingelicht. Naar aanleiding van wat Walvis ter verdediging aanvoert, doen Paasen en Sternfeld onderzoek in Amsterdam voor zover ze over aanknopingspunten beschikken en zijn mededelingen niet op grootspraak of fantasie berusten. Dat is meer dan het Veemgericht in de drie noordelijke provincies in dit soort kwesties doet. Daar baseert men een vonnis op rapporten uit verzetskring. (84)

Cees Paasen gaat in zijn oordeelsvorming niet over één nacht ijs. Op 21 juni 1944 hebben de Duitsers vrijwel de hele leiding van de Limburgse onderduikorganisatie in Weert opgepakt. Er is verraad in het spel en de verdenking gaat korte tijd uit naar Paasen, die zelfs met executie wordt bedreigd. Hij is namelijk verantwoordelijk voor de introductie in Limburg van de Amsterdammer Bob Jesse, de vreemde eend in de bijt die is uitgenodigd om de bijeenkomst in Weert bij te wonen. Maar ook hij is gearresteerd. Paasen staat voor een raadsel. Hij kent

Jesse al geruime tijd als een betrouwbare helper van Joden en heeft hem met de Limburgse leiding in aanraking gebracht omdat de problemen zich opstapelen na de invoering van een nieuwe distributiemaatregel. Jesse kent een manier om die te omzeilen en is daarom gevraagd naar Weert te komen. Wat Paasen niet weet is dat zijn verzetsrelatie al een tijdje dreigt te bezwijken onder de last van het vele verzetswerk. Op 16 juni valt Jesse tijdens een treincontrole door de mand. Uit een aantekening die op hem wordt aangetroffen, blijkt zijn contact met Limburg. In overspannen toestand en onder extreme druk levert hij de Limburgse LO-top een paar dagen later uit aan de Sicherheitspolizei. (85) Met hulp van onder anderen Jo Sternfeld lukt het Paasen om zich uit de netelige situatie te redden en komt hij er begin juli achter dat Jesse na zijn ogenschijnlijke arrestatie in Weert weer op vrije voeten is. Tegelijkertijd speelt de zaak Walvis. Als geen ander kent Paasen de consequenties van een valse verdenking. Getuige zijn voorstel om Jesse te kidnappen voor verhoor, zoekt hij zekerheid, net als kort tevoren bij Walvis. Gerrit van der Vorst draait het om. Hij schrijft de beslissing om Walvis te liquideren toe aan de beduchtheid van Paasen om opnieuw een verkeerde inschatting te maken: *“dat nu bepaalt het lot van Walvis”*. Alle schuld kan zo op conto van hem en Sternfeld worden geschreven: *“Als de psychiatrische inrichting in Venray weigert om Walvis op te nemen, moet hij maar doodgeschoten worden. Dat besluit nemen Paasen en Sternfeld zonder ruggenspraak met wie dan ook. Ook zonder Walvis te confronteren met hun verdenkingen. Zonder dus vast te stellen of hij werkelijk een verrader is. Ook vragen ze zich niet af wat er allemaal verraden kan zijn, welk gevaar het illegaal werk eventueel loopt of welk gevaar aan een liquidatie kleeft.”* (86)

Afgezien van de vergaande inhoud van deze passage, valt op dat de term ‘verrader/verraden’ twee keer achter elkaar wordt gebruikt. In *‘Het kapitaal van Walvis’* brengt Van der Vorst zijn hoofdpersoon herhaaldelijk in verbinding met verraad (o.a. blz. 10, 207, 229, 233, 238, 240, 242, 258). Behalve hij doet niemand dat. Er heerst twijfel over Walvis’ betrouwbaarheid en er bestaat angst voor mogelijk verraad. Alleen binnen die context komt het begrip in de naoorlogse verklaringen (van Paasen en Sternfeld) ter sprake. Het contrast tussen verraad en onschuld is echter goed bruikbaar in de constructie van Van der Vorst: Walvis als ten onrechte van verraad betichte pensionist; als onschuldig slachtoffer dat niets te verwijten valt. De kunstmatige tegenstelling spreekt tot de verbeelding, maar is in tegenspraak met de bronnen en misleidend. Walvis heeft nooit verraad gepleegd en is daar nooit van verdacht, laat staan beschuldigd. Zijn onschuld hoeft niet bewezen te worden.

Na het semi-verhoor in de woning van Schoester in Venray weet Walvis dat men hem niet vertrouwt. Hij alleen beschikt over de sleutel om het probleem van eigen makelij aan te pakken: gedragsverandering ofwel thuis blijven, zich niet bemoeien met het plaatselijk illegaal werk en de ruzies tussen de twee vrouwen beeïndigen. Naleving van de tien geboden voor onderduikers kan een stap in de goede richting zijn. Maar van zo’n low profile komt niets terecht, integendeel. (87) De aanhoudende ruzies leiden een paar weken later, op 25 juni 1944 tot een halfslachtige zelfmoordpoging door Rachel Santen. Sternfeld grijpt in: *“vier dagen later wordt ze alvast weggehaald”*. (88)

4. DE NABESTAANDEN

In empathische bewoordingen beschrijft Van der Vorst het naoorlogs lot van de nabestaanden van Salomon Walvis. Dat is doortrokken van langdurige tragiek. Tragiek ook die voor een belangrijk deel moet worden toegeschreven aan zijn ongunstige reputatie. Rientje Walvis en haar beide kinderen hebben daar part noch deel aan, maar zijn er wel het slachtoffer van. In die zin is hun lot vergelijkbaar met dat van kinderen van NSB'ers.

Direct na de liquidatie ontfermt de hulporganisatie voor (Joodse) onderduikers zich over Rachel Santen en Rientje Walvis-Wilnik. In Horst kunnen ze niet langer blijven. Santen wordt koerierster van Jo Sternfeld. Door tussenkomst van rayonhoofd Frans Smulders krijgt Rientje Walvis aanvankelijk onderdak bij diens zuster in Eindhoven om uiteindelijk in Heerlen en Brunssum terecht te komen. Als ze er in juni 1945 achter komt dat haar man niet meer in leven is, schakelt ze haar raadsman mr. Jan de Pont in. Overtuigd van zijn onschuld wil ze niet alleen eerherstel, ook wil ze teruggave van het geld dat hij bij zich had. Restitutie van het geld en andere bezittingen van Salomon zit er ondanks herhaaldelijke pogingen niet in. Vergeefs klopt ze aan bij de Stichting '40-'45, de Schade Enquête Commissie en het ministerie van Financiën. Eerherstel lukt evenmin. Afgezien van enig advies van haar advocaat en een sociaal werkster van de Stichting '40-'45 biedt niemand hulp. Met haar twee kleine kinderen, die ze slechts met moeite heeft teruggekregen, staat ze er alleen voor. Het gezin moet rondkomen van een bescheiden uitkering van het Bureau voor Oorlogsslachtoffers. Pas in 1953 komt er licht in de duisternis als ze gaat inwonen bij een fotograaf uit Alkmaar. Er breekt een periode aan waarin het beter met haar gaat. Dat verandert in de vroege jaren 1970 als de fotograaf ernstig ziek wordt en de gebeurtenissen van het eerste halfjaar van 1944 en de nasleep ervan hun lichamelijke en psychische tol eisen. Opnieuw moet ze aankloppen om bijstand. Dit keer vindt ze gehoor. Op grond van de Wet Uitkering Vervolgden kent de Stichting Joods Maatschappelijk Werk een uitkering toe. Op 3 september 2005 overlijdt Rientje Walvis-Winnik. Ze is dan negentig jaar oud. (89)

ENKELE KANTTEKENINGEN

1. Auteur Van der Vorst spreekt er schande van dat niemand de weduwe over de gebeurtenis heeft geïnformeerd: *“niemand –ook W.J. Houwen- had na de liquidatie de moed en/of het fatsoen om de radeloze weduwe te vertellen wat er gebeurd was”*. (90)

Meer dan dat Walvis niet meer in leven is, weten de verzetsmensen uit Horst na de liquidatie niet. Dat er in die kring terughoudendheid wordt betracht, is verklaarbaar getuige de paniecreactie van Rientje Walvis kort tevoren als ze hoort dat haar zoontje in Lieshout mogelijk gevaar loopt ontdekt te worden. (91) Hoe ze zal reageren op het bericht van de dood van haar echtgenoot is ongewis. Frans Smulders, die haar na de liquidatie naar zijn zus in Eindhoven brengt, verklaart tijdens zijn gesprek met wachtmeester Jongen in mei/juni 1945 dat zij alsnog geïnformeerd moet worden. Hij rekent dat, net als in juli 1944, niet tot zijn taak. Hetzelfde geldt voor de procureur-fiscaal. In een notitie van 3 juli 1946 vraagt hij het hoofd van de politieke recherche, J. Huysmans, om het de weduwe te laten weten. (92) Hoe dan ook, tot haar tijdelijke terugkeer na de bevrijding, verblijft Rientje Walvis sinds de liquidatie niet in Horst. Niemand kan het haar in die maanden vertellen. Ze hoort het op 23 juni 1945 tijdens haar gesprek met wachtmeester Jongen. (93)

Omdat Jo Sternfeld in zijn rapport over Walvis geen nadere mededelingen over de liquidatie doet, wordt de precieze toedracht pas begin 1947 (in zeer beperkte kring)

bekend na het verhoor van de uitvoerders. Het verwijt van Van der Vorst aan het adres van de (zijdelings) betrokken verzetsmensen in Horst, is dan ook niet terecht.

2. Bij gebrek aan informatie roept de rol van de alomtewaardeerde advocaat Jan de Pont vragen op. Niets belet hem om zelf onderzoek te doen. Getuige zijn brief van 31 mei 1946 aan de procureur-fiscaal is hij er zeker mee begonnen. Na inzage van het (nog onvolledige) dossier bekruipt hem twijfels. Waarom legt hij zich desondanks neer bij het sepot en waarom slaagt hij er niet in om eerherstel voor elkaar te krijgen? Als hij vermeend onrecht of tekortkomingen signaleert, behoort het tot zijn taak om dat kenbaar te maken, ook of zelfs juist als hem inzage in het afgeronde dossier geweigerd wordt. (94) Alle getuigen zijn in 1947 nog in leven. Het gebeurt niet. In plaats daarvan belast hij de dan 10-jarige Jaap Walvis met de opdracht om later voor eerherstel te zorgen. Dat is te veel gevraagd. In de volksmond gaat z'n vader door voor verrader en de last uit het verleden is al zwaar genoeg. Jaap doet het niet.
3. De naoorlogse afwikkeling van het niet te bevatten onrecht dat de Joden is aangedaan, schiet in tal van opzichten ernstig tekort. Hoewel na jaren van weggijken eindelijk een inhaalslag op gang is gekomen, kan die slechts gedeeltelijk goedmaken van wat er sinds 1945 is misgelopen. Door de geslepen en niet aflatende nazi-indoctrinatie heerst ook na de bevrijding overal in Europa een fel antisemitisch sentiment. Zo'n langdurige collectieve hersenspoeling vlak je niet zomaar uit, ook al is de bevrijding een feit. Bovendien heeft menig een zich verrijkt aan geroofd Joods eigendom wat leidt tot angst voor een mogelijke terugkeer van de zwaar getroffen. Talrijke bronnen en recente studies over de naoorlogse gang van zaken in de grotere steden beamen het. Raymund Schütz heeft het in zijn veelgeprezen proefschrift over de kwalijke rol van Nederlands notariaat overtuigend aangetoond. (95) De makelaardij is vooralsnog aan de aandacht ontsnapt. Er is volop gecollaboreerd en Nederland heeft boter op het hoofd. Hoewel uitzonderlijk, kan het nog ontluisterender getuige een rapport uit de zomer van 1945 naar aanleiding van een bezoek aan het kamp Vilt bij Valkenburg. Daar worden niet alleen collaborateurs en oorlogsmisdadigers bewaakt, ook Joodse overlevenden uit kamp Bergen Belsen. Het gaat om voormalige Joodse vluchtelingen uit Duitsland die in de jaren 1930 genaturaliseerd zijn, maar hun oorspronkelijke nationaliteit hebben teruggekregen en nu weer Duits staatsburger zijn. Het laatste mag dan goed bedoeld zijn, maar staat haaks op een realiteit van alledag die veelal is gericht op het vereffenen van rekeningen met alles wat Duits is: *“Het is een strafkamp; de Joden zijn zonder beperking aan het reglement onderworpen zoals uitputtend staan op appèl, dwangarbeid (met NSB'ers en SS'ers) in een steengroeve en onvoldoende en slecht voedsel (...)”* De rapporteur is geschokt: *“Hoe is het mogelijk dat mensen, gedeeltelijk nog met hongeroedeem, gedeeltelijk nauwelijks aan vlektyphus ontkomen, nu nog onvoldoende gevoed, gekweld, innerlijk vermurwd, opnieuw aan de hongerdood prijsgegeven worden? Hoe is het mogelijk dat een dergelijke praktijk in Nederland wordt getolereerd? (...)”* (96) De rapporteur signaleert de misstand, maar kort na de bevrijding is er geen aandacht voor en blijft protest goeddeels uit. Recente studies tonen aan dat anno 1945 en de daaropvolgende jaren sprake is van een stuitend gebrek aan mededogen. Er heerst een opvallend formalistisch en kil klimaat waar het de behandeling van de overlevende Joden betreft en de afhandeling van het onrecht dat hen is aangedaan. Verklaringen hiervoor dragen misschien bij aan enig begrip, maar kunnen het niet recht zetten. In dat licht past ook het naoorlogs lot van Rientje Walvis en haar beide kinderen.

5. SAMENVATTING EN CONCLUSIE

Op zaterdagmorgen 15 juli 1944 vindt in een afgelegen bosje bij Grubbenvorst de liquidatie plaats van de in Horst ondergedoken Joodse Amsterdammer Salomon Walvis. Uit naoorlogse verklaringen van de betrokkenen komt naar voren dat men hem niet vertrouwde op grond van zijn gedrag, de overlast die hij veroorzaakte, een of meer dreigementen aan het adres van de plaatselijke illegaliteit en een onderzoek naar o.m. zijn bewering actief verzetsdeelnemer te zijn. Op grond van eigen onderzoek, afwijzing van de argumenten om Walvis te liquideren en een kritische beschouwing van het naoorlogs onderzoek heeft auteur Gerrit van der Vorst geconcludeerd dat de terechtstelling ten onrechte heeft plaatsgevonden. Het verzet, met name Cees Paasen en Jo Sternfeld, heeft onzorgvuldig gehandeld en treft blaam. Na publicatie van zijn bevindingen heeft hij zich beijverd voor rehabilitatie van Walvis. Die inspanning heeft geresulteerd in naamsvermelding op het oorlogsmonument van Horst, een straatnaam en een struikelsteentje waarop staat dat de liquidatie door het verzet onterecht is geweest. Ook is er een documentaire aan de liquidatie gewijd.

In zijn streven naar rehabilitatie heeft het er de schijn van dat Van der Vorst zich onder meer heeft laten leiden door gewijzigde opvattingen over historische gebeurtenissen en ontwikkelingen alsook door een andere kijk op sommige normen en waarden die in het verleden als correct of normaal golden. Het debat over het slavernijverleden, de rekenschap die gegeven wordt van het naoorlogs optreden in voormalig Nederlands Indië en de ijzige, tekortschietende afwikkeling van het ongekend drama dat de Joden was overkomen, getuigen ervan. Dit voortschrijdend inzicht maakt deel uit van een dynamisch historisch proces en de notie dat we het nu anders zouden aanpakken. Tegelijkertijd is het een momentopname. Opinies zijn niet absoluut maar onderhevig aan verandering. Terecht is opgemerkt dat geschiedschrijving vaak meer zegt over de tijd waarin het geschreven is dan de tijd waarover geschreven is.

In het licht van de historiografie moet bovendien een essentieel voorbehoud worden gemaakt. Geschiedschrijving kan niet worden gebruikt om te corrigeren wat vanuit het heden als juist of onjuist geldt. (97) De bronnen laten het niet toe. Zo kan de huidige justitiële en strafrechtelijke praktijk onmogelijk van toepassing worden verklaard op de rechtsgang van de eerste naoorlogse jaren. Daar komt bij dat serieus historisch onderzoek nooit gebaseerd kan zijn op een vooraf vastgesteld doel. Zo'n uitgangspunt staat haaks op het historisch-wetenschappelijk bedrijf omdat het een waardevrije, op bronnen gebaseerde reconstructie van het verleden in de weg staat, onvoldoende rekening houdt met de historische context en het risico in zich draagt van 'shoppen' in de bronnen. Van der Vorst is duidelijk over zijn doelstelling: rehabilitatie op grond van de onschuld van het slachtoffer en onzorgvuldig handelen door het verzet. Uit alles blijkt dat hij denkt en redeneert vanuit het perspectief van Walvis en zijn nazaten. Hij werpt zich op als hun belangenbehartiger. Zo'n benadering druist in tegen de historische vakethiek en het streven naar objectiviteit.

Om zijn doelstelling waar te maken, wordt de lezer gemanipuleerd. Het laatste laat zich in algemene zin illustreren aan de hand van de 'kracht der herhaling'. In het verhaal van Van der Vorst wordt Walvis ruim tien keer in verband gebracht met verraad; verraad dat hij nooit heeft gepleegd. Ook doofpot komt regelmatig terug, net zoals beladen begrippen als moord en roofmoord. Het hele onderzoek zou daarop zijn gericht. In werkelijkheid wordt het vermoeden van roofmoord slechts één keer geuit: in het rapport van wachtmeester Jongen. Het is het eerste verslag met betrekking tot de zaak als er nog vrijwel niets bekend is.

De beïnvloeding kan nader worden toegelicht aan de hand van twee specifieke voorbeelden. In het betoog ontbreekt systematiek en logica. Voor een juist begrip van het naoorlogs onderzoek zijn volgorde en chronologie essentieel. Wat was wanneer bekend en welke stappen werden achtereenvolgens gezet? Uit het dossier komt naar voren dat er drie deelonderzoeken hebben plaatsgevonden. Het eerste dateert van mei/juni 1945 (rechercheur/wachtmeester Jongen uit Horst); het tweede van december/januari 1945-1946 (rijksrechercheur Branderhorst uit Maastricht) en het derde loopt van oktober 1946 tot februari 1947 (rechercheur Verlinden van de politieke recherche Roermond). Van der Vorst husselt de drie naar believen door elkaar en neemt er datgene uit over wat in zijn doelstelling past. Als dat zo uit komt is Walvis een pensioengast om even later te transformeren in een onderduiker. Weglatingen horen ook bij deze werkwijze. Zo legt Willem Jan Houwen drie verklaringen af waarvan er twee belastend zijn voor Walvis. In zijn tweede verklaring (Branderhorst) zegt Houwen niet te weten in hoeverre Walvis een gevaar voor de illegaliteit opleverde. In zijn derde en laatste verklaring (tegenover het afwikkelingsbureau van de Binnenlandse Strijdkrachten) van juli 1946 zegt hij dat Walvis zo veel gevaar opleverde voor het plaatselijk verzet “dat er niets anders op zat dan hem op te ruimen”. Zijn eerste verklaring komt in grote lijnen overeen met zijn derde. Van der Vorst verzwijgt dat en put uitsluitend uit het verhoor door Branderhorst.

Veel aandacht gaat uit naar de ‘on gehoorzaamheid’ van het hoofd van de regionale politieke recherche Huysmans. Of het een gevolg is van een leesfout, een verkeerd begrepen bron of dat er sprake is van opzet, is niet duidelijk. Hoe dan ook, Huysmans zou op eigen gezag een vervolgonderzoek zijn gestart zonder daartoe opdracht te hebben gekregen van de procureur-fiscaal, mr. Frans Van Voorst tot Voorst. Van der Vorst wil daarmee laten zien dat niet alleen hij maar ook Huysmans ontevreden is over de aanpak van het onderzoek door de procureur-fiscaal. Indirect werpt hij daarmee de vraag op naar diens integriteit in deze zaak. Wat vertellen de bronnen? Begin juli 1946 stuurt Van Voorst tot Voorst instructies naar Huysmans i.v.m. een aantal prangende vragen. Hij wil antwoorden; desnoods moet een raadsheer-commissaris worden ingeschakeld om kroongetuigen tot spreken te dwingen. Huysmans vindt dat een goed voornemen omdat hij ‘vele haken en ogen’ verwacht en beaamt het in een notitie van 10 juli aan Van Voorst. De auteur draait het om en zegt dat Van Voorst het bericht heeft geschreven: *“de procureur-fiscaal laat per omgaande weten dat hij aanstuurt op een onderzoek door de raadsheer-commissaris: Daar hier vele haken en ogen te verwachten zijn, komt mij inschakeling van deze gewenst voor”* (98) Waarom schrijft de procureur het nogmaals als hij het kort tevoren in zijn instructie aan Huysmans al kenbaar heeft gemaakt? Van der Vorst maakt er een verzoek van de procureur-fiscaal aan Huysmans van. Wat volgt is zo mogelijk nog merkwaardiger. De ontevredenheid van Huysmans -hij ontvangt het dossier na herhaald aandringen ‘pas’ eind september 1946- mondt uit in on gehoorzaamheid. Van der Vorst: *“Nu inspecteur Huysmans over het dossier beschikt, doet hij niet wat de procureur-fiscaal hem verzocht heeft. Zonder dat hij daartoe opdracht heeft gekregen, start hij eerst een nader onderzoek en belast rechercheur Gerard Verlinden van de politieke Recherche Roermond hiermee”*(99) Dat het hoofd van de politieke recherche de bevoegdheid niet heeft om een raadsheer-commissaris (100) in te schakelen en dat de procureur-fiscaal hem die opdracht onmogelijk kan hebben gegeven, is de auteur kennelijk ontgaan.

Het betoog van Van der Vorst roept talrijke vragen op. Een greep uit de belangrijkste:

1. De rehabilitatie van Walvis is gebaseerd op:
 - a. verzetsdeelname en onschuld
 - b. vage en niet geverifieerde verklaringen uit eigen onderzoek
 - c. diskwalificatie van het naoorlogs onderzoek en alle belastende verklaringen

- d. afwijzing van de argumenten om Walvis te liquideren
- e. niet te controleren suggesties en veronderstellingen

De punten a. en b. zijn in paragraaf 1 en 3 uitvoerig besproken en op vrijwel elk onderdeel weerlegd. Hetzelfde geldt voor punt c. dat in paragraaf 2 is behandeld.

Punt d. verdient extra aandacht. Waarom de argumenten om Walvis te liquideren niet te verdedigen zijn en als suggestieve beschuldigingen of emotionele uitlatingen worden weggezet, is een raadsel. Ontkrachten lukt niet. Van der Vorst kan of wil zich niet verplaatsen in de unaniem geaccepteerde en breed uitgedragen motieven. Het leidt tot nieuwe vragen: wie bepaalt de waarde van de argumenten en beslist of ze al dan niet te verdedigen zijn? Waarom is het motief tijdens het onderzoek door niemand in twijfel getrokken en waarom is geen van de (zijdelings) betrokkenen er ooit op teruggekomen? Welk belang kunnen Paasen en Sternfeld hebben gehad bij de dood van Walvis?

Voor een toelichting van punt e. wordt volstaan met een verwijzing naar wat hierboven is vastgesteld en de bijlage bij dit rapport.

Ter afronding van 1. moet onderstreept worden dat de punten c. d. en e. geen grondslag kunnen vormen voor rehabilitatie. De vraag waarom eerherstel desondanks gerechtvaardigd is, welk nieuw bewijs of nieuwe informatie is opgedoken, blijft onbeantwoord.

2. In de visie van Van der Vorst kan de vraag of de liquidatie terecht was uitsluitend met nee beantwoord worden. Los van de conclusie dat niets naar voren is gebracht dat dit oordeel onderbouwt, is het bovendien een antwoord op een vraag die zeventig jaar later vanuit een onvergelykbare context wordt gesteld. Is zo'n vraag relevant? Zoals gezegd kan geschiedschrijving niet worden gebruikt om te corrigeren wat vanuit het heden (wellicht) als onjuist geldt. Het antwoord luidt daarom nee. Voor een onpartijdige en historisch correcte reconstructie had de auteur zich bijvoorbeeld kunnen afvragen of de liquidatie in het licht van de omstandigheden al dan niet begrijpelijk, resp. verklaarbaar of te verantwoorden was.
3. De auteur wil telkens hard bewijs zien voor de verdenking resp. beschuldiging van Walvis. De kans daarop is net zo gering als bewijs voor zijn onschuld. Van der Vorst kan het, ondanks intensief en langdurig speurwerk, evenmin leveren. Documenten of andere bronnen uit de tijd zelf die er licht op zouden kunnen werpen, bestaan niet, zijn verloren gegaan of ontbreken. Het is met andere woorden vragen om het onmogelijke. Notuleren of wat dan ook op schrift stellen was per definitie gevaarlijk. Gevoelige aangelegenheden zoals de onderhavige werden mondeling afgedaan. Zo zal er bijvoorbeeld nooit schriftelijk bewijs opduiken dat de secretaris van bisschop Lemmens zijn goedkeuring hechtte aan een liquidatie. Het was weliswaar bekend in verzetskring, maar het blijkt uit sommige bronnen die naderhand zijn opgesteld. Voor talrijke zaken in relatie tot de geschiedenis van het verzet, dat zo min mogelijk sporen mocht achterlaten, zijn we met andere woorden grotendeels aangewezen op naoorlogse, achteraf opgemaakte bronnen. In de zaak Walvis vrijwel zeker voor honderd procent. Terecht merkt forensisch analist Frank Alkemade naar aanleiding van het gelaakte onderzoek naar de verrader van Anne Frank, in NRC van 28 januari 2022 op: *“Bij een historische kwestie zoals deze heb je minder feiten en informatie tot je beschikking dan*

in een strafzaak. En eventueel aanvullend bewijs, belastend of ontlastend, is meestal verloren gegaan, wat de uitkomsten onzekerder maakt.”

Helaas heeft de constructie van Gerrit van der Vorst ertoe geleid dat zowel de direct betrokkenen als het plaatselijk verzet ernstig in diskrediet zijn gebracht. De volle verantwoordelijkheid ligt volgens hem dáár en nergens anders. Zo staat het ook op het struikelsteentje: ‘Op de vlucht voor de nazi’s vals verdacht door het verzet gedood’. Dat Walvis door zijn gebluf en risicovol gedrag zijn eigen noodlot creëerde, is onverteerbaar voor van Van der Vorst. Er is maar één schuldige: het verzet. In een open brief van 19 mei 2022 aan B&W van Horst aan de Maas beklemtoont hij die overtuiging eens te meer. Hij deinst er zelfs niet voor terug om er nog een schepje bovenop te doen en spreekt van laster, leugens, crimineel gedrag, verduistering en schietgrage illegale werkers. (101) Het is de vraag of hij pakweg dertig jaar geleden met zulke infame beschuldigingen was weggekomen.

Maastricht september 2022

Dr. A.P.M. Cammaert

BIJLAGE

KANTTEKENINGEN BIJ ‘HET KAPITAAL VAN SAL WALVIS’

- pag. 207 Al in de tweede zin van hoofdstuk 6, dat gewijd is aan de liquidatie van Salomon Walvis, loopt 't mis. Van der Vorst beweert dat Jac Kooistra en Albert Oosthoek in hun boek *Recht op wraak. Liquidaties in Nederland 1940-1945* (102) schrijven dat Walvis een gevaarlijke verrader was en daarom uit de weg werd geruimd door illegale werkers. Kooistra en Oosthoek schrijven dat niet. Grotendeels in lijn met het naoorlogs onderzoek zeggen ze dat er maatregelen genomen moesten worden vanwege zijn loslippigheid en zijn dreigementen verzetsmensen in gevaar te zullen brengen. Dat kan moeilijk als verraad worden uitgelegd.
- Enkele regels verderop noemt de auteur de zes processen verbaal die behalve in Den Haag ook op het Roermonds gemeentearchief worden bewaard. Na de inhoud ervan te hebben gediskwalificeerd aan de hand van termen als leugens, tegenspraak en opvallend gebrekkige geheugens, suggereert hij dat zowel de recherche als justitie de zaak niet vertrouwde. Er moest een vervolgonderzoek komen: *“Uit zogenoemde CABR-dossiers over de kwestie blijkt dat er inderdaad een vervolgonderzoek is gestart, maar dat is afgebroken voordat de belangrijkste vragen waren beantwoord. Waarom?”* Met deze voorstelling van zaken ter inleiding wordt de lezer onjuist geïnformeerd en misleid. De zes processen verbaal vormen het sluitstuk van het naoorlogs onderzoek en kunnen onmogelijk aanleiding zijn geweest voor een vervolgonderzoek. Dat heeft trouwens nooit plaatsgevonden. Op grond van de eerder afgelegde getuigenissen en de zes, door Van der Vorst gediskwalificeerde verklaringen heeft de procureur-fiscaal bij het Bijzonder Gerechtshof tot seponeren besloten. In tegenstelling tot wat hij in de aanloop van zijn verhaal beweert, schrijft hij op bladzijde 242 dat het vervolgonderzoek er niet is gekomen.
- pag. 220 In een gesprek met Sternfeld geeft Walvis te kennen dat hij zich wil aansluiten bij de plaatselijke organisatie voor hulp aan onderduikers. Sternfeld antwoordt, aldus Van de Vorst, dat de leiding dat niet goed vindt. Waaraan hij die kennis ontleent, wordt niet duidelijk. Rientje Walvis-Winnik verklaart op 23 juni 1945: *“Er werd hem toen geantwoord dat dit eerst aan de chef van de organisatie gevraagd moest worden.”* (103)
- pag. 221 De opmerking dat de scheidslijn tussen de verschillende takken van verzet in Horst niet zo scherp is als bijvoorbeeld in Venlo, is niet correct. Bijna overal, ook in Venlo, liepen de verzetsactiviteiten door elkaar. Het reservoir van verzetsmensen was beperkt en men deed wat gebeuren moest. De zoon van het Venlose hoofd van de Ordedienst (OD) in Limburg is er een voorbeeld van. Leo Jans was OD'er, hielp onderduikers en vluchtelingen, verrichtte koeriersdiensten en trad van tijd tot tijd op als gewapende KP'er.

De RVV'ers vragen niet om bewijzen voor Sternfelds beweringen over Walvis. Alsof het om de huidige justitiële praktijk gaat, wil de auteur bewijs zien. Het is vragen om het onmogelijke. Wat stelt hij zich, gegeven de omstandigheden van 1944, voor bij bewijs; waaraan moet gedacht worden? Belastende getuigenissen heeft hij al gediskwalificeerd. Dat de vraag niet opkomt bij de RVV'ers zegt genoeg. Ze vertrouwen op de mededelingen van Paasen en Sternfeld. Wel onderstrepen ze dat ze de verantwoordelijkheid niet op zich willen nemen. Die berust uitdrukkelijk bij de indieners van het verzoek. (104)

- pag. 223 Op de dag van de liquidatie haalt Sternfeld Walvis op bij zijn gastheer Meijers om het nieuwe adres te bezichtigen. Van der Vorst: *“Walvis en zijn vrouw kunnen er die middag al naar toe als het adres ze aanstaat. Walvis is zich niet bewust van gevaar want hij neemt al zijn bezittingen mee.”* Los van de vraag uit welke bron hij deze kennis haalt, laat de verklaring van Sternfeld van 13 oktober 1947 zich niet laat rijmen met wat Van der Vorst schrijft: *“Ik wil hier aan toevoegen dat Walvis en zijn vrouw een discussie hebben gevoerd in mijn bijzijn over een mogelijke valstrik.”* (105)
- pag. 238 Over de dekmantel van Walvis: *“Daarmee zou hij zich als nationaalsocialist hebben kunnen manifesteren. Als ‘nazi-hond’ zoals hij wel eens had gezegd.”* Van der Vorst zet de werkelijkheid op z'n kop ten faveure van Walvis en plaatst diens dreigement in een ongeloofwaardige context. Immers, iemand die zich voordoeft als collaborateur, is in feite al een ‘nazihond’ en hoeft dat niet te worden als hij wordt opgepakt. De suggestie dat de getuigen Meijers en Houwen er niets van begrepen hadden, is onnavolgbaar.
- pag. 241-242 De opmerkingen over Meijer de Vries, die negatief oordeelt over Walvis, zijn suggestief en kunnen slechts bedoeld zijn om hem in diskrediet te brengen. De auteur lijkt niet in te zien dat zulke toevoegingen niets wijzigen aan het oordeel van Meijer de Vries. Dat zou veranderen als aangetoond wordt dat Meijer de Vries liegt. Maar van weerlegging van zijn mededelingen aan Sternfeld is geen sprake.
- pag. 244 Na het sepot en de overbrenging van het stoffelijk overschot naar de Joodse begraafplaats in Diemen in juni 1947 *“houdt het hier kennelijk op voor De Pont.”* Na jarenlang onderzoek door de auteur moet zo'n conclusie ook voor hem onbevredigend zijn. Het komt er immers op neer dat de advocaat de nabestaanden in de kou laat staan. In zekere zin doet Van der Vorst hetzelfde met de lezer. Hij heeft geen idee wat de beweegredenen van De Pont kunnen zijn. Een kernvraag blijft zo onbeantwoord.
- pag. 245 Rientje Walvis wil de 8.000 gulden terugkrijgen die gebruikt zijn door illegale werkers: *“Dat is vastgesteld door het Bijzonder Gerechtshof in Den Bosch.”* Het Bijzonder Gerechtshof heeft niets vastgesteld; de zaak is geseponeerd en nooit behandeld door het Hof.
- pag. 255 Over het verdwenen geld: *“Niet duidelijk is hoe het kapitaal verantwoord was binnen de RVV Zuid-Limburg en uit niets is gebleken dat men nadien over veel geld beschikt.”* De suggestie van verduistering is helder, maar heeft de auteur

er onderzoek naar gedaan? Speculeren en vragen stellen zonder ze te beantwoorden, draagt niet bij aan waarheidsvinding.

pag. 257-258 In het dossier is volgens Van der Vorst geen enkele aanwijzing te vinden dat Sal Walvis loslippig was en de plaatselijke illegalen openlijk met verraad bedreigd zou hebben. De bewering dat het dossier geen enkele indicatie in die richting bevat, kan hij niet waarmaken. Zijn argument dat bewijs ontbreekt, is, zoals eerder opgemerkt, vragen om het onmogelijke. Gesteld dat het dossier inderdaad geen enkele aanwijzing zou bevatten, kan de auteur dan verklaren waarom überhaupt een onderzoek naar Walvis is ingesteld? Waarom Cees Paasen en Jo Sternfeld erbij zijn geroepen als het uitsluitend om een buitenechtelijke relatie of ruim opgevatte bewegingsvrijheid zou zijn gegaan?

SLOTOPMERKING

Bovenstaande opsomming is niet volledig. Het is een slechts een greep uit een aantal passages uit het betoog van de auteur ter illustratie van zijn werkwijze. Daarbij valt bovendien de gebrekkige bronverwijzing op. Dat geldt ook, zij het in mindere mate, voor de conceptversie van 9 december 2015. Veel uitspraken konden daarom niet geverifieerd worden, temeer omdat Van der Vorst weigerde zijn bronnen beschikbaar te stellen.

GERAADPLEEGDE BRONNEN

Collectie J. Houwen Maastricht:

uitnodiging van het Comité 4 Mei Horst, 6-3-2018

brief J. Houwen aan H. Steenmetz, 11-3-2018

brief H. Steenmetz aan J. Houwen, 31-3-2018

brief J. Houwen aan H. Steenmetz en B&W Horst, 13-4-2018

brief G. van der Vorst aan J. Houwen, Maastricht dd. 14-5-2018

schriftelijke mededelingen J. Houwen, Maastricht, 17 en 27-7-2022

niet gedateerd rapport van Joseph Sternfeld

becommentarieerd verslag door Gerrit van der Vorst dd. 25-5-2018 van een gesprek met mevrouw Th. Jansen-Haegens en haar zoon H. Jansen dd. 11-5-2018

schriftelijk verslag van mededeling oud Rijksarchivaris mr. Dr. J. van Rensch aan J. Houwen, 21-5-2021

open brief G. van der Vorst aan B&W van de gemeente Horst aan de Maas, 19 mei 2022

Gemeentearchief Roermond, toegangsnummer 7005 (collectie oorlogsdocumentatie), inv. nrs. 1168 en 1175

Gemeentearchief Roermond, toegangsnummer 2008 (Politieke Opsporingsdienst Roermond), inv. nr. 140 (processen verbaal van verhoor van Johannes Hubertus van der Loo, Cornelis Paasen, Joseph Sternfeld, Karel Joseph Marie Queis, Theodorus Hendrikus van Laar en Johan Frederik Karel Christoffel de Witt Puyt)

Het illegale Parool, 5-4-1943

Nationaal Archief Den Haag: Centraal Archief Bijzondere Rechtspleging (CABR) 2.09.09 dossier 5549, inv. nr. 95800 (onderzoek liquidatie Salomon Walvis): rapport dd. 25 juni 1945 opgesteld door wachtmeester Jan Joseph Hubert Jongen; proces verbaal 4067 opgemaakt door rijksrechercheur Dirk Albertus Branderhorst (Rijksrecherche Maastricht) op 28 januari 1946; correspondentie en notities van de procureur-fiscaal bij het Bijzonder Gerechtshof in Den Bosch, mr. F. van Voorst tot Voorst

Nationaal Archief Den Haag: Centraal Archief Bijzondere Rechtspleging (CABR) 2.09.09 dossier 61824 (Johan Frederik Karel Christoffel de Witt Puyt) inv. nr. 11250: processen verbaal van verhoor van Johannes Hubertus van der Loo, Cornelis Paasen, Joseph Sternfeld, Karel Joseph Marie Queis, Theodorus Hendrikus van Laar en Johan Frederik Karel Christoffel de Witt Puyt

Nationaal Archief Den Haag: Centraal Archief Bijzondere Rechtspleging (CABR) 2.09.09 dossier 52953 (Joseph Sternfeld) inv. nr. 112305: processen verbaal van verhoor Joseph Sternfeld, Theodorus Hendrikus van Laar en Johan Frederik Karel Christoffel de Witt Puyt; afschrift niet gedateerd rapport Joseph Sternfeld over voorgeschiedenis en liquidatie Salomon

Walvis; verzoek om inzage in dossier Walvis van mej. Haga, sociaal werkster in dienst van de Stichting 40-45

Nationaal Archief Den Haag: Ministerie van Defensie, 2.13.137, archieven van de Ordedienst, de Binnenlandse Strijdkrachten en het Afwikkelingsbureau 1941-1956, collectie Binnenlandse Strijdkrachten, inv. nr. 496 (1673H)

Regionaal Historisch Centrum Limburg (RHCL) Maastricht, toegangsnummer 21.284A (Nederlands-Israëlitische Hoofd Synagoge Maastricht), inv. nr. 8 (Archief van het Comité Israëlitische Belangen, 1944-1947), nr. 304 (Joodse Coördinatie Commissie in Nederland)

GERAADPLEEGDE LITERATUUR EN WEBSITES

- Cammaert, A.P.M., Het verborgen front. 2 delen. Leeuwarden, 1994
Cammaert Fred en Put Marcel., Eindelijk een echte burgemeester. Roermond, 2014
Dagblad De Limburger, 24-3-2018, 6-4-2018, 11-4-2018, 5-9-2018
Het Grote Gebod. Gedenkboek van het verzet in LO en LKP (2 delen), Kampen, 1989
<https://maxius.nl/aanwijzing-gebruik-sepotgronden>
https://nl.wikisage.org/wiki/Recht_op_zelfverdediging
[https://nl.wikipedia.org/wiki/Noodweer_\(Nederlands_strafrecht\)](https://nl.wikipedia.org/wiki/Noodweer_(Nederlands_strafrecht))
Kristen, F.G.H. en Veen, A. van., Strafrecht & Strafvordering. Nijmegen, 2001
L1 TV, 21-4-2018 en 1-9-2020
NRC, 11-4-2018
Oosthoek, A.W., Nieuw licht op liquidaties. Soesterberg, 2015
Osch, W.P.H. van., Lieshout buiten schot. Lieshout en Mariahout in de oorlogsjaren. Lieshout, 1994
Rens, Herman van, Vervolgd in Limburg, Hilversum, 2013
Schütz, Raymund., Kille mist. Het Nederlandse notariaat en de erfenis van de oorlog. Amsterdam, 2016
Vorst, G.P. van der., Het kapitaal van Sal Walvis. z.p., 2016

NOTEN

1. Collectie J. Houwen Maastricht: uitnodiging van het Comité 4 Mei Horst, 6-3-2018; Vorst, G.P. van der., Het kapitaal van Sal Walvis. z.p., 2016: pag. 249
2. Collectie J. Houwen Maastricht: brief J. Houwen aan H. Steenmetz, 11-3-2018
3. Collectie J. Houwen Maastricht: brief H. Steenmetz aan J. Houwen, 31-3-2018
4. NRC, 11-4-2018; Dagblad De Limburger, 24-3-2018, 6-4-2018, 11-4-2018, 5-9-2018; L1 TV, 21-4-2018 en 1-9-2020
5. Collectie J. Houwen Maastricht, brief J. Houwen aan H. Steenmetz en B&W Horst, 13-4-2018. Na de legging van het struikelsteentje voor Salomon Walvis dient de zoon van Wiel Houwen, Jan, op 29 juli en 16 augustus 2020 een officieel verzoek in bij B&W van Horst aan de Maas om een onafhankelijk historisch onderzoek te laten uitvoeren. Mevrouw Thea Jansen-Haegens, dochter van verzetsman Ch. Haegens, is mede indiener van dit verzoek.
6. NRC, 11-4-2018. Nationaal Archief (voortaan als NA) Centraal Archief Bijzondere Rechtspleging (voortaan als CABR) 2.09.09 dossier 5549 inv. nr. 95800: rapport dd. 25 juni 1945 opgesteld door wachtmeester Jan Joseph Hubert Jongen: verklaring Hendrina Winnik, 23-6-1945; Vorst, G.P. van der., Het kapitaal van Sal Walvis. z.p., 2016: pag. 211-212
7. NA CABR 2.09.09 dossier 5549 inv. nr. 95800: rapport dd. 25 juni 1945 opgesteld door wachtmeester Jan Joseph Hubert Jongen: verklaring Hendrina Winnik, 23-6-1945
8. NA CABR 2.09.09 dossier 5549 inv. nr. 95800: rapport dd. 25 juni 1945 opgesteld door wachtmeester Jan Joseph Hubert Jongen: verklaring Joseph Servaas Johannes Petrus Meijers
9. NA CABR 2.09.09 dossier 5549 inv. nr. 95800: rapport dd. 25 juni 1945 opgesteld door wachtmeester Jan Joseph Hubert Jongen: verklaring Willem Jan Houwen
10. NA CABR 2.09.09 dossier 5549 inv. nr. 95800: rapport dd. 25 juni 1945 opgesteld door wachtmeester Jan Joseph Hubert Jongen: verklaring Frans Pieter Jan Smulders. Er is sprake van een vergissing van Smulders: het verzoek kwam niet uit Veghel, maar uit Venray (NA CABR 2.09.09 dossier 5549 inv, nr. 95800: proces verbaal 4067 opgemaakt door rijksrechercheur Dirk Albertus Branderhorst (Rijksrecherche Maastricht) op 28 januari 1946: verklaring Cornelis Paassen)
11. NA CABR 2.09.09 dossier 5549 inv. nr. 95800: rapport dd. 25 juni 1945 opgesteld door wachtmeester Jan Joseph Hubert Jongen: verklaring Frans Pieter Jan Smulders. Tijdens een vraaggesprek tussen de auteur van dit verslag en Frans Smulders op 20 november 1985 verklaarde laatstgenoemde: *“Een Joodse onderduiker in Horst had alle namen uit de organisatie die zich bezighielden met verzetswerk opgeschreven en zei: ‘Als ik ooit gepakt word, garandeer ik jullie dat ik vrij kom, want dit zijn allemaal mijn gijzelaars.’ De organisatie heeft op een gegeven moment het doodvonnis over hem uitgesproken. Voor ons was dat gewoon plicht, noodzaak. Hij is door anderen geliquideerd. Een paar uur voordat we hem wilden liquideren is hij opgehaald door twee anderen.”*
12. NA CABR 2.09.09 dossier 5549 inv, nr. 95800: proces verbaal 4067 opgemaakt door rijksrechercheur Dirk Albertus Branderhorst (Rijksrecherche Maastricht) op 28 januari 1946: verklaring Joseph Servaas Meijers
13. Het illegale Parool, 5-4-1943

14. Cammaert, A.P.M., Het verborgen front. 2 delen. Leeuwarden, 1994: deel 1, pag. 311-315
15. Ibidem deel 2, pag. 584
16. schriftelijke mededeling J. Houwen, Maastricht, 27-7-2022
17. Cammaert, A.P.M., Het verborgen front. 2 delen. Leeuwarden, 1994: deel 1, pag. 418-420; Rens, Herman van, Vervolgd in Limburg, Hilversum, 2013, pag. 226-227
18. NA CABR 2.09.09 dossier 61824 inv. nr. 11250: proces verbaal 33/47 dd. 20-1-1947 van verhoor Cornelis Paasen
Piet Schoester maakte deel uit van de onderduikorganisatie van Venray
19. Gemeentearchief Roermond, collectie 7005, inv. nrs. 1168 en 1175; Rens, Herman van, Vervolgd in Limburg, Hilversum, 2013, pag. 205; Cammaert, A.P.M., Het verborgen front, deel 1, pag. 420; NA CABR 2.09.09 dossier 61824 inv. nr. 112500: proces verbaal 33/47 dd. 20-1-1947 van verhoor Cornelis Paasen; NA CABR 2.09.09 dossier 61824 inv. nr. 112500: proces verbaal 947 dd. 13-10-1946 van verhoor Joseph Sternfeld
20. Omdat de schriftelijke en mondelinge verklaringen van Sternfeld elkaar op sommige punten tegenspreken en ongerijmdheden bevatten, moet, om verwarring te voorkomen, worden volstaan met een weergave van zijn woorden voor zover die niet door anderen weersproken worden of aantoonbaar onjuist zijn.
21. NA CABR 2.09.09 dossier 5549 inv, nr. 95800: afschrift van een niet gedateerd rapport van J. Sternfeld (het moet van voor oktober 1946 dateren omdat hij er op 13 oktober 1946 naar verwijst); NA CABR 2.09.09 dossier 61824 inv. nr. 112500: proces verbaal 947 dd. 13-10-1946 van verhoor Joseph Sternfeld
22. NA CABR 2.09.09 dossier 61824 inv. nr. 112500: proces verbaal 33/47 dd. 20-1-1947 van verhoor Cornelis Paasen
23. NA CABR 2.09.09 dossier 5549 inv, nr. 95800: afschrift van een niet gedateerd rapport van J. Sternfeld
24. Het Grote Gebod. Gedenkboek van het verzet in LO en LKP (2 delen), Kampen, 1989, deel 2, pag. 155 en 363; Cammaert, A.P.M., Het verborgen front. 2 delen. Leeuwarden, 1994: deel 1, pag. 196 en 482; Oosthoek, A.W., Nieuw licht op liquidaties. Soesterberg, 2015, pag. 255-256; Kristen, F.G.H. en Veen, A. van., Strafrecht & Strafvordering. Nijmegen, 2001: pag. 38
https://nl.wikisage.org/wiki/Recht_op_zelfverdediging. Gedefinieerd als een strafrechtelijke schulduitsluitingsgrond ten aanzien van bepaalde feiten onder bepaalde omstandigheden, ter zelfbescherming en de rechtsbescherming, waarop een verdachte zich dan zo nodig kan beroepen.
[https://nl.wikipedia.org/wiki/Noodweer_\(Nederlands_strafrecht\)](https://nl.wikipedia.org/wiki/Noodweer_(Nederlands_strafrecht)) Noodweer is een noodzakelijke gerechtvaardigde verdediging waarbij een strafbaar feit wordt gepleegd ter zelfbescherming of verdediging van een ander. In het Nederlandse strafrecht is noodweer een algemene wettelijke strafuitsluitingsgrond, neergelegd in artikel 41 lid 1 van het Wetboek van Strafrecht. De wettekst is sinds de invoering in 1886 ongewijzigd: Niet strafbaar is hij die een feit begaat, geboden door de noodzakelijke verdediging van eigen of eens anders lijf, eerbaarheid of goed tegen ogenblikkelijke, wederrechtelijke aanranding. (...) Noodweer moet als rechtvaardigingsgrond voldoen aan eisen van proportionaliteit en subsidiariteit. Het vereiste van subsidiariteit houdt onder andere in, dat noodweer het laatste redmiddel moet zijn. Het vereiste van proportionaliteit houdt in, dat het door de verdediging geschade belang in een redelijke verhouding staat met het beschermde belang. De aangerande dient dus rekening te houden met de belangen van zijn aanrander, hoe moeilijk dat emotioneel ook kan zijn. Bij de verdediging dient het minst zware verdedigingsmiddel gekozen te worden. Een

factor van belang is de eigen schuld van de aangerande, de zogenaamde culpa in causa, schuld aan de oorzaak. Dit is het geval als de verdachte zelf te verwijten valt dat het tot de aanranding of geweld is gekomen.

25. Schriftelijke verklaring J. Houwen, Maastricht, aan auteur, 17-7-2022
26. NA CABR 2.09.09 dossier 61824 inv. nr. 112500: proces verbaal 33/47 dd. 20-1-1947 van verhoor Cornelis Paasen; ibidem proces verbaal 1230 dd. 30-11-1946 van verhoor Karel Queis; ibidem proces verbaal 65/47 dd. 1-2-1947 van verhoor Theodorus van Laar; ibidem proces verbaal 126/47 dd. 17-2-1947 van verhoor Johan de Witt Puyt en ibidem proces verbaal 140/47 dd. 28-2-1947 van verhoor Johannes Hubertus van der Loo
27. NA CABR 2.09.09 dossier 61824 inv. nr. 112500: proces verbaal 140/47 dd. 28-2-1947 van verhoor Johannes Hubertus van der Loo; ibidem proces verbaal 33/47 dd. 20-1-1947 van verhoor Cornelis Paasen; ibidem proces verbaal 947 dd. 13-10-1946 van verhoor Joseph Sternfeld; ibidem proces verbaal 65/47 dd. 1-2-1947 van verhoor Theodorus van Laar; NA CABR 2.09.09 dossier 5549 inv. nr. 95800: rapport dd. 25 juni 1945 opgesteld door wachtmeester Jan Joseph Hubert Jongen: verklaring Willem Jan Houwen; ibidem rapport dd. 25 juni 1945 opgesteld door wachtmeester Jan Joseph Hubert Jongen: verklaring Joseph Servaas Johannes Petrus Meijers
28. Ibidem. NA CABR 2.09.09 dossier 5549 inv. nr. 95800: rapport dd. 25 juni 1945 opgesteld door wachtmeester Jan Joseph Hubert Jongen: verklaring Hendrina Winnik, 23-6-1945 en Joseph Servaas Johannes Petrus Meijers. NA CABR 2.09.09 dossier 61824 inv. nr. 112500: brief mr. J.H. de Pont aan procureur-fiscaal mr. F. van Voorst tot Voorst dd. 31-5-1946; proces verbaal 140/47 dd. 28-2-1947 van verhoor Johannes Hubertus van der Loo; ibidem proces verbaal 33/47 dd. 20-1-1947 van verhoor Cornelis Paasen; ibidem proces verbaal 947 dd. 13-10-1946 van verhoor Joseph Sternfeld; ibidem proces verbaal 65/47 dd. 1-2-1947 van verhoor Theodorus van Laar; proces verbaal 126/47 dd. 17-2-1947 van verhoor Johan de Witt Puyt
29. NA CABR 2.09.09 dossier 61824 inv. nr. 112500: proces verbaal 126/47 dd. 17-2-1947 van verhoor Johan de Witt Puyt
30. Vorst, G.P. van der., Het kapitaal van Sal Walvis. z.p., 2016: pag. 255-256. Cammaert, A.P.M., Het verborgen front. 2 delen. Leeuwarden, 1994: deel 2, pag. 962. NA CABR 2.09.09 dossier 61824 inv. nr. 112500: proces verbaal 65/47 dd. 1-2-1947 van verhoor Theodorus van Laar en proces verbaal 947 dd. 13-10-1946 van verhoor Joseph Sternfeld
31. NA CABR 2.09.09 dossier 61824 inv. nr. 112500: proces verbaal 947 dd. 13-10-1946 van verhoor Joseph Sternfeld
32. NA CABR 2.09.09 dossier 5549 inv. nr. 95800: rapport dd. 25 juni 1945 opgesteld door wachtmeester Jan Joseph Hubert Jongen: verklaringen Hendrina Winnik, 23-6-1945 en Joseph Servaas Johannes Petrus Meijers
Frans Smulders raakte gewond toen hij onder vuur werd genomen door J. van Zutphen, lid van het commando Berendsen. Hij werd overgebracht naar het plaatselijk ziekenhuis en diezelfde nacht bevrijd met hulp van zijn bewaker. De broer van Frans, Gerard, was die dag eveneens opgepakt. Hij werd opgesloten in kamp Vught en op 19 augustus doodgeschoten. (Cammaert, A.P.M., Het verborgen front. 2 delen. Leeuwarden, 1994: deel 2, pag. 873)
33. NA CABR 2.09.09 dossier 5549 inv. nr. 95800: rapport dd. 25 juni 1945 opgesteld door wachtmeester Jan Joseph Hubert Jongen: inleiding en verklaring Willem Jan Houwen

34. NA CABR 2.09.09 dossier 5549 inv. nr. 95800: rapport dd. 25 juni 1945 opgesteld door wachtmeester Jan Joseph Hubert Jongen: verklaring Joseph Meijers, Willem Jan Houwen en Hendrina Walvis-Winnik
35. NA CABR 2.09.09 dossier 5549 inv. nr. 95800: proces verbaal 4067 dd. 28 januari 1946 opgemaakt door rijksrechercheur Dirk Albertus Branderhorst (Rijksrecherche Maastricht); NA CABR 2.09.09 dossier 61824 inv. nr. 112500: notitie wachtmeester Jan Jongen dd. 28 juni 1945 en notities mr. Paul Rieter dd. 2 juli en 4 december 1945
36. NA CABR 2.09.09 dossier 5549 inv. nr. 95800: proces verbaal 4067 dd. 28 januari 1946 opgemaakt door rijksrechercheur Dirk Albertus Branderhorst (Rijksrecherche Maastricht): verklaring Gerrit van Oosterom en Willem Houwen
37. NA Ministerie van Defensie, 2.13.137, archieven van de Ordedienst, de Binnenlandse Strijdkrachten en Afwikkelingsbureau 1941-1956, collectie Binnenlandse Strijdkrachten, inv. nr. 496 (1673H): verklaring dd. 3 juni 1946 Willem Jan Houwen
38. NA CABR 2.09.09 dossier 5549 inv. nr. 95800: proces verbaal 4067 dd. 28 januari 1946 opgemaakt door rijksrechercheur Dirk Albertus Branderhorst (Rijksrecherche Maastricht): verklaring Cees Paasen en afschrift van rapport Joseph Sternfeld De verklaring van Frans Smulders m.b.t de namenlijst van Walvis komt overeen met die van Paasen en het rapport van Sternfeld. (zie noot 11)
39. Cammaert Fred en Put Marcel., Eindelijk een echte burgemeester. Roermond, 2014: pag. 241-242
40. NA CABR 2.09.09 dossier 61824 inv. nr. 112500: brief rijksrechercheur Dirk Albertus Branderhorst aan procureur-fiscaal mr. F. Van Voorst tot Voorst dd. 15-2-1946
41. Ibidem: verzoek procureur-fiscaal mr. F. van Voorst tot Voorst aan de Officier van Justitie in Roermond, mr. P. Rieter dd. 29-5-1946
42. Ibidem: bericht de Officier van Justitie in Roermond, mr. P. Rieter aan procureur-fiscaal mr. F. van Voorst tot Voorst dd. 12-6-1946
43. NA CABR 2.09.09 dossier 61824 inv. nr. 112500: brief mr. J.H. de Pont aan procureur-fiscaal mr. F. van Voorst tot Voorst dd. 31-5-1946
44. NA CABR 2.09.09 dossier 5549 inv. nr. 95800: rapport dd. 25 juni 1945 opgesteld door wachtmeester Jan Joseph Hubert Jongen: verklaring Hendrina Winnik, 23-6-1945
45. NA CABR 2.09.09 dossier 61824 inv. nr. 112500: brief mr. J. de Pont aan procureur-fiscaal mr. F. Van Voorst tot Voorst dd. 17-9-1946
46. NA CABR 2.09.09 dossier 61824 inv. nr. 112500: notitie van procureur-fiscaal mr. F. Van Voorst tot Voorst gericht aan J. Huysmans, hoofd politieke recherche Venlo dd. 3-7-1946
47. NA CABR 2.09.09 dossier 61824 inv. nr. 112500: schrijven van J. Huysmans, hoofd politieke recherche Venlo aan procureur-fiscaal mr. F. Van Voorst tot Voorst dd. 5-7-1946
48. Gemeentearchief Roermond: Politieke Opsporingsdienst Roermond, toegangsnummer 2008, inv. nr. 140
49. NA CABR 2.09.09 dossier 61824 inv. nr. 112500: notitie J. Huysmans voor procureur-fiscaal F. van Voorst tot Voorst dd. 10-7-1946; Gemeentearchief Roermond: Politieke Opsporingsdienst Roermond, toegangsnummer 2008, inv. nr. 140
50. NA CABR 2.09.09 dossier 61824 inv. nr. 112500: bericht van het hoofd van de politieke recherche Roermond J. Huysmans aan procureur-fiscaal mr. F. Van Voorst tot Voorst dd.11-3-1947
51. NA CABR 2.09.09 dossier 61824 inv. nr. 112500: brief van procureur-fiscaal mr. F. Van Voorst tot Voorst aan mr. J. de Pont dd. 17-3-1947
52. NA CABR 2.09.09 dossier 61824 inv. nr. 112500: brief mr. J. de Pont aan procureur-fiscaal mr. F. Van Voorst tot Voorst dd. 31-3-1947

53. NA CABR 2.09.09 dossier 61824 inv. nr. 112500: bericht procureur-fiscaal mr. F. Van Voorst tot Voorst aan mr. J. de Pont dd. 20-6-1947
54. NA CABR 2.09.09 dossier 61824 inv. nr. 112500. Oosthoek, A.W., Nieuw licht op liquidaties. Soesterberg, 2015, pag. 258. Mededeling oud Rijksarchivaris mr. dr. J. van Rensch aan Jan Houwen, 21-5-2021. Voor meer (actuele) informatie over seponeren en sepotgronden: <https://maxius.nl/aanwijzing-gebruik-sepotgronden>
55. Vorst, G.P. van der., Het kapitaal van Sal Walvis. z.p., 2016: pag. 240
56. NA CABR 2.09.09 dossier 5549 inv. nr. 95800: rapport dd. 25 juni 1945 opgesteld door wachtmeester Jan Joseph Hubert Jongen: verklaring Joseph Meijers; ibidem: proces verbaal 4067 dd. 28 januari 1946 opgemaakt door rijksrechercheur Dirk Albertus Branderhorst (Rijksrecherche Maastricht): verklaring Joseph Meijers
57. Paasen verklaart in januari 1946 jegens rechercheur Branderhorst nog geen machtiging te hebben ontvangen om nadere inlichtingen te verstrekken. Jan van der Loo verklaart op 1 februari 1947 tegenover rechercheur Gerard Verlinden op last van De Witt Puyt geen verklaring te mogen afleggen.
58. Vorst, G.P. van der., Het kapitaal van Sal Walvis. z.p., 2016: pag. 218, 232, 240-242, 249. Ook de auteur van dit rapport wordt door Van der Vorst in diskrediet gebracht: open brief G. van der Vorst aan B&W van de gemeente Horst aan de Maas, 19 mei 2022
59. Vorst, G.P. van der., Het kapitaal van Sal Walvis. z.p., 2016: pag. 250-253
60. Ibidem: pag. 210-211; NA CABR 2.09.09 dossier 5549 inv. nr. 95800: proces verbaal 4067 dd. 28 januari 1946 opgemaakt door rijksrechercheur Dirk Albertus Branderhorst (Rijksrecherche Maastricht): verklaring Joseph Servaas Johannes Petrus Meijers en afschrift van rapport Joseph Sternfeld
61. NA CABR 2.09.09 dossier 61824 inv. nr. 112500: proces verbaal 140/47 dd. 28-2-1947 van verhoor Johannes Hubertus van der Loo; ibidem proces verbaal 65/47 dd. 1-2-1947 van verhoor Theodorus van Laar
62. NA CABR 2.09.09 dossier 5549 inv. nr. 95800: proces verbaal 4067 dd. 28 januari 1946 opgemaakt door rijksrechercheur Dirk Albertus Branderhorst (Rijksrecherche Maastricht): afschrift van rapport Joseph Sternfeld
63. NA CABR 2.09.09 dossier 5549 inv. nr. 95800: proces verbaal 4067 dd. 28 januari 1946 opgemaakt door rijksrechercheur Dirk Albertus Branderhorst (Rijksrecherche Maastricht): verklaring Cees Paasen. Vorst, G.P. van der., Het kapitaal van Sal Walvis. z.p., 2016: pag. 216
64. Vorst, G.P. van der., Het kapitaal van Sal Walvis. z.p., 2016: pag. 252
65. Ibidem: pag. 212, 251-252
66. Ibidem: pag. 252
67. Osch, W.P.H. van., Lieshout buiten schot. Lieshout en Mariahout in de oorlogsjaren. Lieshout, 1994: pag. 170-200
68. Ibidem: pag. 180
69. Ibidem: pag. 184
70. Vorst, G.P. van der., Het kapitaal van Sal Walvis. z.p., 2016: pag. 209
De NSB hield zowel in 1934 als 1939 een landdag in de RAI. Van de landdag van 1934 bestaan filmbeelden waarop te zien is dat de politie enkele demonstranten op het Damrak met de wapenstok in de hand achterna gaat en toeslaat. Het antisemitisme in de NSB was in 1934 overigens nog niet zo manifest als in de jaren erna.
71. NA CABR 2.09.09 dossier 61824 inv. nr. 112500: proces verbaal 33/47 dd. 20-1-1947 van verhoor Cornelis Paasen
72. Cammaert, A.P.M., Het verborgen front. 2 delen. Leeuwarden, 1994: deel 2, pag. 975,

1000

73. NA CABR 2.09.09 dossier 61824 inv. nr. 112500: proces verbaal 33/47 dd. 20-1-1947 van verhoor Cornelis Paasen
74. Vorst, G.P. van der., Het kapitaal van Sal Walvis. z.p., 2016: pag. 218
75. Cammaert, A.P.M., Het verborgen front. 2 delen. Leeuwarden, 1994: deel 2, pag. 991-1002
76. Niet gedateerd rapport van Joseph Sternfeld, ontvangen van J. Houwen, Maastricht
77. Ibidem
78. Becommentarieerd verslag door Gerrit van der Vorst dd. 25-5-2018 van een gesprek met mevrouw Th. Jansen-Haegens en haar zoon H. Jansen dd. 11-5-2018
79. Vorst, G.P. van der., Het kapitaal van Sal Walvis. z.p., 2016: pag. 227-229, 239
In een noot bij de conceptversie van 9 december 2015 noemt de auteur als bron het Nederlands Instituut voor Militaire Historie, archief 575, inv. nr. 202 en 214, rapporten van militaire aard vanuit bezet Nederland aan Bureau Inlichtingen Londen. Zoals de omschrijving al zegt, gaat het om eenrichtingsverkeer. Ontvangen informatie terug rapprteren dient geen enkel doel. Het is dan ook de vraag of het document van 2 augustus 1944 als retourzending geïnterpreteerd kan worden.
80. Becommentarieerd verslag door Gerrit van der Vorst dd. 25-5-2018 van een gesprek met mevrouw Th. Jansen-Haegens en haar zoon H. Jansen dd. 11-5-2018
81. Ibidem; Vorst, G.P. van der., Het kapitaal van Sal Walvis. z.p., 2016: pag. 217-218
82. Vorst, G.P. van der., Het kapitaal van Sal Walvis. z.p., 2016: pag. 216
83. Ibidem: pag. 245-246
84. Oosthoek, A.W., Nieuw licht op liquidaties. Soesterberg, 2015, pag. 175
85. Cammaert, A.P.M., Het verborgen front. 2 delen. Leeuwarden, 1994: deel 1, pag. 558-563; Vorst, G.P. van der., Het kapitaal van Sal Walvis. z.p., 2016: pag. 253
86. Vorst, G.P. van der., Het kapitaal van Sal Walvis. z.p., 2016: pag. 221
87. Ibidem: pag. 218-219
88. Ibidem: pag. 220
89. Ibidem: pag. 244-248, 257-259
90. Ibidem: pag. 226 (mevrouw Walvis hoort het op 23 juni 1945); pag. 231 (mevrouw Walvis weet begin 1946 nog steeds niet wat er met haar echtgenoot is gebeurd); brief G. van der Vorst aan J. Houwen, Maastricht dd. 14-5-2018
91. Vorst, G.P. van der., Het kapitaal van Sal Walvis. z.p., 2016: pag. 219
92. NA CABR 2.09.09 dossier 5549 inv. nr. 95800: rapport dd. 25 juni 1945 opgesteld door wachtmeester Jan Joseph Hubert Jongen: verklaring Frans Pieter Jan Smulders; NA CABR 2.09.09 dossier 61824 inv. nr. 112500: notitie procureur-fiscaal mr. F. Van Voorst tot Voorst aan J. Huysmans, hoofd politieke recherche Venlo dd. 3-7-1946
93. Vorst, G.P. van der., Het kapitaal van Sal Walvis. z.p., 2016: pag. 226
94. Ibidem: pag. 233 en 256; NA CABR 2.09.09 dossier 61824 inv. nr. 112500: brief mr. J.H. de Pont aan procureur-fiscaal mr. F. van Voorst tot Voorst dd. 31-5-1946; brief van procureur-fiscaal mr. F. Van Voorst tot Voorst aan mr. J. de Pont dd. 17-3-1947
95. Schütz, Raymund., Kille mist. Het Nederlandse notariaat en de erfenis van de oorlog. Amsterdam, 2016
96. RHCL Maastricht, toegangsnummer 21.284A (Nederlands-Israëlitische Hoofd Synagoge Maastricht), inv. nr. 8 (Archief van het Comité Israëlitische Belangen, 1944-1947), nr. 304 (Joodse Coördinatie Commissie in Nederland)
97. Mededeling oud Rijksarchivaris mr. dr. J. van Rensch aan J. Houwen, 21-5-2021
98. Vorst, G.P. van der., Het kapitaal van Sal Walvis. z.p., 2016: pag. 231 en 234
99. Ibidem: pag. 208, 231
100. een raadsheer-commissaris is een rechter bij het Gerechtshof, die buiten de

- terechtzing om onderzoek doet.
101. open brief G. van der Vorst aan B&W van de gemeente Horst aan de Maas, 19 mei 2022
 102. Kooistra, Jac en Oosthoek, Albert., Recht op wraak. Liquidaties in Nederland 1940-1945. Leeuwarden, 2009
 103. NA CABR 2.09.09 dossier 5549 inv. nr. 95800: rapport dd. 25 juni 1945 opgesteld door wachtmeester Jan Joseph Hubert Jongen: verklaring Hendrina Winnik, 23-6-1945
 104. NA CABR 2.09.09 dossier 61824 inv. nr. 112500: proces verbaal 65/47 dd. 1-2-1947 van verhoor Theodorus van Laar; ibidem proces verbaal 126/47 dd. 17-2-1947 van verhoor Johan de Witt Puyt en ibidem proces verbaal 140/47 dd. 28-2-1947 van verhoor Johannes Hubertus van der Loo
 105. NA CABR 2.09.09 dossier 61824 inv. nr. 112500: proces verbaal 947 dd. 13-10-1946 van verhoor Joseph Sternfeld